

**ФАРҒОНА ДАВЛАТУНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМий ДАРАЖА БЕРУВЧИ PhD.27.06.2017.Fil.05.02
РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ**

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РУСТАМОВ ДИЛШОДБЕК АБДУВАХИДОВИЧ

**ЛЕКСЕМАЛАР МИЛЛИЙ-МАДАНИЙ ХОСЛАНГАН
СЕМЕМАСИНИНГ ЛИНГВОМАДАНИЙ ТАДҚИҚИ**

10.00.11 – Тил назарияси. Амалий ва компьютер тилшунослиги

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертация
автореферати мундарижаси**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

**Contents of Dissertation
Abstract of the Doctor of Philosophy (PhD) in Philology**

Рустамов Дилшодбек Абдувахидович

Лексемалар миллий-маданий хосланган семемасининг

лингвомаданий тадқиқи 3

Rustamov Dilshodbek Abduvakhidovich

Linguo-cultural investigation of national-cultural peculiarized

sememe of lexemes 21

Рустамов Дилшодбек Абдувахидович

Лингвокультурологическое исследование семемы национально-

культурной отнесенности лексем 41

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works 44

**ФАРҒОНА ДАВЛАТУНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖА БЕРУВЧИ PhD.27.06.2017.Fil.05.02
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РУСТАМОВ ДИЛШОДБЕК АБДУВАХИДОВИЧ

**ЛЕКСЕМАЛАР МИЛЛИЙ-МАДАНИЙ ХОСЛАНГАН
СЕМЕМАСИНИНГ ЛИНГВОМАДАНИЙ ТАДҚИҚИ**

10.00.11 – Тил назарияси. Амалий ва компьютер тилшунослиги

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2017.3.PhD/Fil290 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Андижон давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Фарғона давлат университети веб-сайти (www.fdu.uz) ҳамда «ZiyoNET» ахборот-таълим порталида (www.ziynet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:	Шахабитдинова Шохида Хошимовна филология фанлари доктори, профессор
Расмий оппонентлар:	Ҳакимов Муҳаммад Хўжахонович филология фанлари доктори Саъдуллаева Нилуфар Азимовна филология фанлари номзоди, доцент
Етакчи ташкилот:	Наманган давлат университети

Диссертация ҳимояси Фарғона давлат университети ҳузуридаги филология фанлари бўйича илмий даража берувчи PhD.27.06.2017.Fil.05.02 рақамли Илмий кенгашнинг «__»_____2018 йил соат__ даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100151, Фарғона шаҳри, Мураббийлар кўчаси, 19-уй. Тел.: (99873) 244-66-02; факс: (99873) 244-44-01; e-mail: info@fdu.uz).

Диссертация билан Фарғона давлат университетининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (__ рақами билан рўйхатга олинган). Манзил: 100151, Фарғона шаҳри, Мураббийлар кўчаси, 19-уй. Тел.: (99873) 244-71-28

Диссертация автореферати 2018 йил «__» _____ куни тарқатилди.
(2018 йил «__» _____ даги ____ рақамли реестр баённомаси)

Ш.М. Искандарова

Илмий даража берувчи Илмий кенгаш раиси, филол.ф.д., профессор

С.О. Солижонов

Илмий даража берувчи Илмий кенгаш илмий котиби, филол.ф.н., доцент

С.М. Мўминов

Илмий даража берувчи Илмий кенгаш қошидаги илмий семинар раиси, филол.ф.д., профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунё тилшунослигида семемаларнинг семик тавсифи, уларни денотатив, коннотатив ва функционал семаларга ажратиш, интеграл ва дифференциал семаларни фарқлаш борасида кенг қамровли ишлар амалга оширилган. XXI аср тилшунослигида тилнинг нутқий воқеланиши, бунда прагматик, шахсий ва миллий омилларни аниқлаш, уларнинг ўрни ва ролини белгилаш муҳим масалалардан бирига айланди. Булар сирасида тилга миллий-маданий бойлик шакли ва миллий-маданий менталликнинг ифодаси сифатида муносабатда бўлиш кучаймоқда. Муайян тил бирликларининг миллий-маданий жиҳатларини тадқиқ этиш хорижий тилларни амалий ўрганишда алоҳида ўрин тутиши дунёдаги етакчи тилшунослик йўналишлари томонидан таъкидлаб келинади. Чунки айнан шу хусусиятларни ўзлаштириш бугунги глобаллашув жараёнида ўта муҳим бўлган миллатлараро мулоқотни сифат жиҳатидан янги, юқори поғонага кўтариш учун асос бўлади.

Жаҳон тилшунослигида турли тизимли тилларда лексемаларнинг миллий-маданий хосланган семемаси уларнинг генетик хусусиятларида ҳам кўзга ташланиши билан бирга турли сўз туркумлари, сўзларнинг бош ва ҳосила семемаларида ўзига хослиги билан ажралиб туриши тавсифланади. Айрим ўзлашма лексемаларда уларнинг илк миллий-маданий семалари кучсизланиб, ўзлаштирувчи халқ менталитети ифодасининг маъновий силжиш натижасида бўртганлигини кўриш мумкин. Бу эса лексемалар семантик структурасини тил ва маданият муштараклиги тамойили асосида тадқиқ қилишни тақозо этади. Янги асрда лисоний белги ва маъно муносабати психик феномен мақомида ўрганилди. Бу инсон омилининг устуворлашаётганлиги ва антропоцентрик ёндашув кучаяётганлигида кўринади. Лексемалар миллий-маданий аспектини ўрганишга йўналтирилган илмий изланишлар жаҳоннинг қатор етакчи илмий марказлари ва олий таълим муассасаларида, жумладан, Оксфорд университети (Буюк Британия), Пиза университети (Италия), Шимолий Осетия давлат университети (Россия), Озарбайжон тиллар университети (Озарбайжон), Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетида (Ўзбекистон) олиб борилмоқда.¹

Бугунги кунда тилнинг ички имкониятларини эгаллаш миллий маънавиятни такомиллаштириш ҳамда уни ёшлар онгига сингдиришда алоҳида аҳамият касб этади. «...илмий тадқиқот ва инновацион фаолиятни ривожлантириш, ушбу жараёнда иқтидорли ёшлар иштирокини, ижодий ғоя ва ишланмаларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш»²га алоҳида эътибор қаратилмоқда. Она тилининг миллий маънавиятни юксалтиришдаги ролини кучайтириш эса зиёлилар ва мутахассислар зиммасига қатор вазифаларни юклайди. Яъни «аждодлардан авлодларга ўтиб келаётган бебаҳо бойликнинг

¹<http://www.unipi.it>; <http://www.dissercat.com>; <http://filologia.su>; <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijel/article/viewFile/42630/23311>; http://philjournal.nosu.ru/images/nomera/arxiv2009_2014 ва бошқалар.

²Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси (prezident.uz/uz/lists/view/137).

ворислари сифатида она тилимизни авайлаб-асрашимиз, уни бойитиш, нуфузини янада ошириш устида доимий ишлашимиз зарур»³. Тил аккумулятив вазифасининг асосий ҳиссаси атов бирликлар (лексемалар, фраземалар, тасвирий ифодалар) зиммасига тушади. Шу боисдан уларда ментал дунёқарашнинг ифодаси бошқа воситалардан кўра ёркинроқ ва тиникроқ ифодаланadi. Бу эса уларнинг семантик структурасининг ўзига хослигида, семик таркибининг хусусиятларида яққол кўзга ташланади. Лексеманинг миллий-маданий мансублигини ифодаловчи семаларни лингвокультурологик аспектда тадқиқ қилиш маънавият масаласи глобаллашган бир шароитда алоҳида аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони, 2017 йил 16 февралдаги «Олий ўқув юртдан кейинги таълимни янада такомиллаштириш тўғрисида»ги ПФ-4958-сонли Фармони; 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2909-сонли қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 22 майдаги «Олий ўқув юртдан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида»ги 304-сонли қарори ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу диссертация муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялар ривожланишининг асосий устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналиши доирасида бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Дунё тилшунослигида лексемаларнинг семантик хусусиятлари ва структурасини ўрганиш тарихи тилшунослик тарихи билан тенгқур дейилса, муболаға бўлмади. Айниқса, у замонавий тилшуносликнинг кейинги тараққиётида А.А.Потебня, Ю.Д.Апресян, А.А.Реформатский, Е.М.Галкина-Федорук, А.Вежбицкая, А.И.Ефимов, Н.Д.Арутюнова, О.И.Глазунова, М.В.Никитин, Дж.Серль, Ю.С.Степанов, Р.Якобсон, О.Н.Лагута ва бошқа олимлар томонидан атрофлича ўрганилган.⁴

³Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2007. – Б.87.

⁴Потебня А.А. Полное собрание трудов: Мысль и язык. – М.: Лабиринт, 1999. – 300 с.; Апресян Ю.Д. Избранные труды, т.2. Интегральное описание языка и системная лексикография. – М.: Школа, 1995. – 767 с.; Апресян Ю.Д. Основания системной лексикографии. // Языковая картина мира и системная лексикография / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. – М., 2006. – 912 с; Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М., 1976. – 616 с.; Реформатский А.А. Введение в языковедение: Учебник для вузов / Под ред. В. А. Виноградова. 6-е изд. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 536 с.; Галкина-Федорук Е.М. Понятие формы слова // Труды МИ ФЛИ. Т.9. – М., 1941; Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1997. – 405 с.; Ефимов А.И. Стилистика художественной речи / А. И. Ефимов. 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Московский гос. университет им. М. В. Ломоносова, 1961. – 519 с.; Арутюнова Н.Д. Аксиология в механизмах жизни и языка // Проблемы структурной лингвистики 1982. – М.: Наука, 1984. –С.523; Арутюнова Н.Д. Об объекте общей оценки // Вопросы языкознания. 1985, № 3. – С.132; Арутюнова Я.Д. Наивные размышления о наивной картине языка//Язык о языке / Под общ. рук. и ред. Н.Д. Арутюновой. – М.: Языки русской культуры, 2000. –

XX асрнинг 60-йилларига келиб ушбу муаммо доирасида ўзбек тилшунослигида ҳам бир қанча илмий тадқиқот ишлари амалга оширилган. Мазкур тадқиқот ишларида ўзбек тилининг семантик сруктураси, полисемия ҳодисалари лингвистик жиҳатдан тадқиқ қилинган. Хусусан, Т.Алиқулов, С.Усмонов, Ш.Раҳматуллаев, О.Азизов, М.Миртожиевлар ўз тадқиқотлари, дарслик ва қўлланмаларида ўзбек тилидаги полисемия ҳодисасининг ўзига хос жиҳатларини атрофлича тадқиқ этишган.⁵

Семасиология ва лексик семантика соҳасида бир қатор ишлар бажарилган бўлишига қарамай, лексема семик таркибида асосий ўринни эгаллайдиган миллий-маданий хосланган семемаларнинг лингвомаданий хусусиятлари ўзининг махсус тадқиқини кутмоқда.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация тадқиқоти Андижон давлат университети истиқболли режасининг «Ўзбек тилининг системавий ва прагматик тадқиқи» мавзусидаги бандига ҳамда ОТ-Ф8-057 «Ўзбек тилини системавий тадқиқ этишнинг методологик асослари, метод ва принципларини шакллантириш» давлат фундаментал тадқиқот лойиҳаси (2007-2011 йй), ИТД-1-57 «Ўзбек тилининг татбиқий йўналишларини амалга оширишнинг дастурини ишлаб чиқиш» (2012-2014 йй.) давлат амалий илмий-техник тадқиқоти, 2014-2017 йилларга мўлжалланган А-1-39 «Ўзбек амалий психолингвистикасини яратиш дастурини ишлаб чиқиш» (2014-2017 йй.) амалий илмий-техник тадқиқоти, ОТ-Ф1-18 «Оммавий лисоний маданиятни шакллантириш методлари ва методологиясини ишлаб чиқиш» (2017-2020 йй.) давлат фундаментал-тадқиқот дастурлари доирасидаги лойиҳалар асосида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади турли системали тиллар лексемалари семантик сруктурасининг миллий-маданий хосланганлигини асослашдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

миллий-маданий хосланган семема тушунчасини тавсифлаш;
лексемалардаги миллий-маданий хосланган семемаларни ажратиш мезонларини ишлаб чиқиш;

миллий-маданий хосланган семемаларнинг когнитив сруктурасини очиш ва тавсифлаш;

С.719; Глазунова О.И. Русский язык и культура речи: учебник / О.И. Глазунова; ил. В.А. Березина. – М.: КНОРУС, 2012. – 248 с.; Никитин М.В. Основания когнитивной семантики: Учеб. пособие для студентов вузов / – М.: РГБ, 2007. – 277 с.; Серль Дж. Р. Что такое речевой акт?; Косвенные речевые акты; Классификация речевых актов. – В кн.: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. – М., 1986; Степанов Ю.С. Семиотика. Антология. – М.: Академический Проект; Екатеринбург; Деловая книга, 2001. – 691 с.; Якобсон Р. Избранные работы по лингвистике. – Благовещенск: БГКим. И.А.Бодуэна де Куртене, 1998. – С.306; Алешина (Лагута) О.Н. Семантическое моделирование в лингвометафорологических исследованиях: На материале русского языка. Дисс... д-ра фил.наук. 2003. – 367 с.

⁵ Алиқулов Т. Полисемияларнинг ҳосил бўлиши ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти, 1963. № 6; Усмонов С. Метафора // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1964. № 4; Абдуллаева Л. Метафоралар ва уларнинг таржима қилиниши ҳақида баъзи мулоҳазалар // Ўзбек тили ва адабиёти. 1965. № 1; Мукаррамов М. Метафора ясовчи ўхшатиш воситаларининг маънолари ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти. 1971. № 2; Миртожиев М. Лингвистик метафоралар таснифи // Ўзбек тили ва адабиёти. 1973. № 4; Миртожиев М. Ўзбек тилида полисемия. – Тошкент: Фан, 1975; Азизов О. Тилшуносликка кириш. – Тошкент: Ўқитувчи, 1963; Турсунов У., Мухторов Ж., Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Ўқитувчи, 1965.

миллий-маданий хосланган семемаларнинг турли сўз туркумларида ўзига хос хусусиятларга эга бўлишини асослаш;

миллий-маданий хосланган семемаларнинг таснифини амалга ошириш;
фёъл туркуми лексемалари миллий-маданий хосланган семемаларининг моҳияти ва турларини аниқлаш, уларнинг лингвомаданий хусусиятларини тавсифлаш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида тилдаги лексемаларнинг семантик структураси танланган.

Тадқиқотнинг предметини лексемаларнинг миллий-маданий хосланган семалари ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот мавзусини ёритишда тавсифий, компонент, лингвокультурологик ҳамда прагматик таҳлил усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

лексемалар миллий-маданий хосланган семемаларининг тил эгалари маданий ҳаёти ҳамда миллий дунёқараши натижаси бўлган лингвомаданий хусусиятлари ва когнитив моҳияти асосланган;

семемаларнинг прагматик имкониятларини намоён этувчи миллий, когнитив жиҳатларини таъминловчи ментал, дискурс қурилишида лексема ўрнини белгиловчи маданий турлари аниқланган;

семемаларнинг миллий ва маданий фарқланиш омиллари аниқланган;

миллий-маданий хосланган семема маъноси нутқий, индивидуал ва окказионал характерга эга бўлиши, давр ўтиши билан ижтимоийлашуви натижасида лисоний сатҳга ўтиши асосланган, лисонийлашув босқичлари очиб берилган;

фёъл туркумидаги миллий-маданий хосланган лексемаларнинг лисоний ва нутқий хусусиятлари дискурсив жиҳати ёритилган.

Тадқиқотнинг амалий натижаси қуйидагилардан иборат:

миллий-маданий хосланган семеманинг лисон ва нутқ қарама-қаршилигидаги тадқиқи натижасида чиқарилган хулосалар тилшунослик учун муҳим илмий-назарий маълумотлар бериши, лексикология ва прагматикага оид назарий ва амалий курсларни ташкил этишда манба бўлиши, дарслик ва қўлланмаларнинг мукамаллашувига хизмат қилиши асосланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Таҳлилга тортилган материаллар тилнинг универсал хусусиятларига доир хулосалар қилиш имконини берди. Уларнинг асослилиги методологик мукамаллиги, шунингдек, қўйилган масалаларнинг аниқлиги ҳамда олинган натижаларнинг хорижий мутахассислар томонидан тасдиқланганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижалари ҳамда илмий хулосаларидан прагматика ва назарий тилшунослик йўналишлари бўйича илмий изланишлар олиб боришда фойдаланиш мумкин. Тадқиқот материаллари тилшунослик ва лингвокультурологияда миллий-маданий хусусиятлар муаммосини тадқиқ этишда ёрдам беради. Шунингдек, диссертация мавзуси доирасида ўтказилган таҳлилларнинг илмий-назарий

хулосалари таълим ва тарбия жараёнини янада такомиллаштиришга хизмат қила олади.

Диссертациянинг амалий аҳамияти ундаги хулосалардан «Нутқ маданияти асослари», «Прагмалингвистика», «Лексикология», «Стилистика» каби фанлар ва махсус курсларни ўқитишда фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши:

лексемалар миллий маданий хосланган семемасининг лингвомаданий тадқиқига оид асосий хулосалардан Италиянинг Пиза университети ва «Компьютер лингвистикаси лабораторияси» ҳамкорлигидаги тил корпусини тузиш бўйича олиб борилган «PAISA» номли давлат грантида фойдаланилган (Пиза университетининг 2016 йил 14 декабрдаги маълумотномаси). Натижада лойиҳа доирасида яратилган тил корпусига кирган бирликларнинг миллий-маданий тавсифи янада бойиган;

Италиянинг Пиза университети профессори Роберто Перонининг Пиза университети филология, адабиёт ва лингвистика факультети магистрантлари учун маърузаларида диссертациядаги миллий-маданий хосланган семемаларнинг когнитив структураси ҳақидаги материаллардан фойдаланилган (Пиза университетининг 2016 йил 15 декабрдаги маълумотномаси). Натижада маърузаларнинг илмий асосланганлиги ва амалий унумдорлиги ортган;

лексемаларнинг миллий-маданий семемаларини фарқлаш заруриятини асослашда ҳамда феъл туркумини нутқий қўлланилишидаги ўзига хос жиҳатларни тавсифлашда Андижон давлат университети ўзбек тилшунослиги кафедрасида олиб борилаётган «А-1-126. Узлуксиз таълимда ўқувчилар тил компонентлигини шакллантиришнинг замонавий усуллари» номли лойиҳанинг нутқий компетенцияни шакллантириш қисмида фойдаланилган (Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2017 йил 23 декабрдаги 89-03-3396-сон маълумотномаси). Натижада лойиҳанинг назарий асосланишига ҳамда илмий материаллар билан таъминланишига эришилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Диссертация тадқиқоти натижалари 17 та илмий-амалий анжуманда, жумладан, республика миқёсида 10 та ҳамда 2 та халқаро илмий-амалий конференцияларда маъруза кўринишида баён этилган ва апробациядан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича 22 та илмий иш, жумладан, Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси томонидан докторлик диссертацияларининг асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 5 та мақола: 4 таси республика ҳамда 1 таси хорижий журналларда нашр этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч асосий боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Диссертациянинг умумий ҳажми 129 саҳифадан иборат.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида тадқиқотнинг долзарблиги ва зарурати асосланган, тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари, объект ва предметлари тавсифланган, унинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги кўрсатилган, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижалари баён қилинган, олинган натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган, тадқиқот натижаларини амалиётга жорий қилиш, нашр этилган ишлар ва диссертация тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертация ишининг «**Сўз семантикасининг миллий-маданий аспектига назарий ёндашув асослари**» деб номланган биринчи бобида тил, маданият ва миллий қадриятлар муштараклиги, сўз семантик структураси ва хусусиятларининг миллий-маданий аспекти тадқиқига оид фикрлар билдирилган.

Тил инсонни тавсифловчи ва фарқловчи асосий воситадир. Лисоний маданиятни миллий маданиятнинг шакли сифатида қараш маданиятшунослик ва халқшуносликда алоҳида аҳамиятга молик. Зеро, тил ҳар қандай маданиятнинг асоси ва негизидир. Шу маънода тил кишиларнинг олам ҳақидаги умумэтироф этилган тасаввурлари мажмуи сифатида қаралади. Тил ва маданият муштараклиги масаласи бир неча юз йилдан бери олимларни қизиқтириб келади.

Умумий борлиқ ҳодисаларини кўриш, эшитиш ва номлашдаги миллий фарқлар миллий ёки халқ умумий нигоҳининг йўналтирилганлиги билан белгиланади. Албатта, бунда *лакуна* тушунчаси ҳақида гапириш ўринли эмас. Чунки бунда ҳодисанинг зоҳирий белгилари тезда кўзга ташланади ва у қандай «кўринаётганлигидан» қатъий назар, барибир қандайдир бўлмасин, ном қўйилганлигини кўриш мумкин. Бироқ нарса ва ҳодисаларнинг ботиний белгиларига руҳий «назар»нинг йўналтирилган/йўналтирилмаганлиги натижасида аталганлик/аталмаганлик фарқи юзага келади. Натижада бир тилда атовчисига эга бўлмаган ҳодиса иккинчи бир тилда ўз ифодасини топади. Атовчисиз қолган ҳолат эса миллий-ментал лакуна сифатида баҳоланади. Атовчисиз қолган ўрин қандайдир бошқа бирликлар билан тўлдирилади. Масалан, сўз бирикмаси ёки ажралмас бирикмалар шундай вазифани бажариши мумкин. Рус, ўзбек ва инглиз тилларидаги *старший брат* – elder brother – *ака*, *младший брат* – little brother – *ука* муқобиллари бунга мисол бўла олади. Лекин кўп ҳолларда мазкур тиллар қиёси бундай ҳолат мавжуд бўлмаслигини ҳам кўрсатади. Жумладан, ўзбек тилидаги *хола* ва *амма* сўзларининг рус ва инглиз тилларида айнан муқобиллари йўқлиги бу тилларда миллий-ментал қадриятларга асосланувчи лакуна мавжудлигини кўрсатади. Оламнинг лисоний тасвири тилдаги ифода воситаларининг ўзига хослигида, сўз семантик ва семема семик структурасининг айричалигида кўзга ташланади. Борлиқнинг лисоний тасвирида миллий-ментал асосга эга бўлган миллий-руҳий фаоллик категорияси борлиқ ҳодисаларининг

категориялашуви, таснифи ва концептуаллашувида ҳамда маъно сифатида барқарорлашувида муҳим роль ўйнайди.

Тил ва маданият – серқирра ва ранг-баранг ҳодисалар. Шу боисдан миллий ментал маданиятнинг тил бағридаги ҳолатини «шаклдан маънога» тамойили асосида илмий талқин қилиш ва муайян хулосаларни тақдим қилишда барча томонидан бирдек қабул қилиниши мумкин эмас. Лексема лисоний структурадаги бошқа ифодаловчи бирликлардан маъновий қийматининг юқорилиги ва нисбий мустақиллиги билан ажралиб туради.

Маълумки, сўзнинг маъновий хусусиятларини ўрганиш антик даврларга бориб тақалади. Антик фалсафада номлаш муаммоси ва масаласи, нарса/предмет ва сўз орасидаги боғлиқлик масаласи кун тартибига қўйилган. Улар нарса-предмет ва сўзлар орасидаги боғланишнинг табиий ёки шартли эканлигини тан олиш асосида муҳолифатда бўлишган. Сўз маъноси ва аталмиш орасидаги табиий боғланишларни эътироф этишган олимлар ўзларининг шиорлари сифатида *fuizey* («табиатга кўра») терминини байроқ қилишган. Ифодаловчи ва ифодаланмиш орасидаги табиий боғланишларни инкор этиб, бу боғланишни шартли боғланиш сифатида кўрадиган олимларнинг шиорлари эса *tezey* («келишувга кўра») термини бўлган. Сўз ва маъно муносабати, умуман сўз ҳақидаги Ҳераклит, Эфесский, Александрийский томонидан билдирилган илк қарашлар «сўз ҳақидаги континик концепция» деган номни олиш даражасига етди.⁶ Уйғониш даврига келиб, сўз ва маъно, тил ва нутқ масалаларини илмий-идеалистик талқин қилиш борасида бирмунча силжишлар юз берди. «Уйғониш даври лисоний маъно концепцияси» номи билан фаншунослик тарихидан ўрин олган лингвистик қарашлар тизими анча эътиборли эканлиги билан характерлидир. Уйғониш даврида, хусусан, унинг Маърифатпарварлик даврига туташган паллаларида сўз ва лисоний маъно талқини масаласи янгича тус олди. Бу даврда тилшунослик тилни қиёсий-тарихий нуқтаи назардан талқин қила бошлаганлиги сабабли лисоний моҳиятлар тилларнинг ўзаро фарқли ва ўхшаш муносабатлари асосидаги лисоний релятивизм тамойилига кўра ўрганила бошлади. Шу билан бирга, тил илмида диний-идеалистик мағиз ҳам маълум даража ва кўринишда сақланиб қолди. Сўз маъноларини уқиш, идрок этиш ва тавсифлашда мазкур метод асосида шаклланган маъношунослик йўналиши ўз ўрганиш объектининг уч қиррасига асосий диққатини қаратади:

- а) сўз маъносининг тарихий-маданий аспекти;
- б) сўз маъносининг бадиий-эстетик аспекти;
- в) сўз маъносининг фалсафий аспекти.

XIX аср тилшунослиги фан тарихида қиёсий-тарихий тилшунослик номи билан из қолдирди. Вилгельм Ҳумбольдт «...ўзининг кенг лингвистик билимларига асосланиб, жаҳон тилларини классификация қилиб чиққан, ҳар бир тилнинг келиб чиқиши ва морфологик қурилишини ўрганиб, оилаларга

---

⁶Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980. – С. 192–193.

ажратган эди».⁷ У халқ тили ва халқ руҳи муштараклиги ҳақидаги ғояни илгари суриб, тилшуносликда лингвистик нисбийлик фаразини яратди. У тафаккурнинг умуман тил билан боғлиққина эмас, балки ҳар бир алоҳида муайян тил билан шартланганлигини алоҳида таъкидлайди. Хумбольдт ўзининг «Инсон тиллари тузилишининг фарқлари ва унинг инсоният маънавий тараққиётига таъсири ҳақида» номли йирик асарида «Тил фикрни яратувчи органдир. Ақлий фаолият ва тил яхлит бутунликни ташкил этади»⁸ деб ёзган эди.

Олимнинг тил ва тафаккур муштараклиги ҳақидаги қарашлари унинг издошлари томонидан тўлиқ ва ўзгаришсиз қабул қилинди деб бўлмайди. Масалан, А.А.Потебня ўзини Хумбольдтнинг шогирди ва давомчиси дея эътироф этиб, унинг «сўзнинг ички шакли» назарияси таъсирида ўз қарашларини шакллантирди. Олим ташқи ва ички форма тушунчасини янги сўз ва унинг маъносини яратиш билан боғлиқ равишда талқин қилади⁹.

Лисоний белгининг иккиёқлама зиддиятли характери ҳақида Ф.де Соссюр, Б.А.Серебренников, А.С.Мельничук, А.А.Уфимцева кабилар томонидан фикрлар билдирилган. Ф.де Соссюр фикрича лисоний белги онгдаги идеал ҳодиса, маъно ҳам ундан ташқарида эмас. Ч.Пирс, Р.Якобсон, Е.С.Кубрякова, А.А.Уфимцева кабилар лисоний бирликни материал ва маънони идеал ҳодиса сифатида баҳолайдилар.¹⁰ Бизнинг назаримизда, бу икки хиллик гап лисон ва нутқни фарқлаш/фарқламаслик, ажратиш ёки ажратмаслик, сўз лисоний белги ёки нутқий белги ҳақида кетаётганлиги билан боғлиқ.

Тилнинг серқирралиги унинг бошқа ҳодисалар билан ўзаро муносабатининг кўлами ва даражаси билан изоҳланади. Умуман олганда, тил ҳам кўп қиррали ва кўп ўлчамли ҳодиса саналади. Тилшунос Р.Якобсон тилнинг айрим қирралари ҳақида фикр юритар экан, уни муносабатлари нуқтаи назардан «ақлий ва маънавий ҳаёт асоси ва мулоқот воситаси» сифатида баҳолайди¹¹.

Тил муносабатлари ўрамида маданият ва муносабат алоҳида марказий ўринлардан бирига эга. Шу боисдан тил ва маданият муносабати бир неча омиллар билан белгиланади:

биринчидан, тил мураккаб қурилма бўлиб, у ўзаро инкорни инкор диалектикаси асосида боғланган, лисон ва нутқ сатҳларидан ташкил топган бўлиб, бу сатҳларда маданият турли сифат ва миқдор кўринишларида акс этган;

иккинчидан, лисоний сатҳлар турли табиатли бўлиб, маданиятнинг акс этиш даражасига кўра ўзаро фарқланади;

⁷Бу ҳақида қаранг: Комилов Н. Тафаккур қарвонлари: Шарқу Ғарбнинг цивилизациявий алоқалари. – Тошкент: Шарқ, 2011. – Б. 229.

⁸Иқтибос олинди: Маҳмудов Н. Тилимизнинг тилла сандиғи. – Тошкент: Ғафур Ғулом, 2012. – Б.65.

⁹Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – С. 176.

¹⁰Кубрякова Е.С. Возвращаясь к определению знака // Вопросы языкознания. 1993. № 4. – С. 18-28.

¹¹Якобсон Р. Избранные работы по лингвистике. – Благовещенск: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртене, 1998. – С. 306.

учинчидан, тил сатҳларининг барчаси ҳам маданий тараққиёт билан бир хил даражада мутаносиб эмаслиги улар орасидаги нисбий мустақилликни бўрттиришга сабаб бўлади;

тўртинчидан, миллий маданиятнинг яққол ифодаловчиси бўлган лексик сатҳда ҳам тил ва маданият муштараклиги бир хил эмаслиги тилдаги ўзлашмалар кўлами, шунингдек, универсал лексик ҳодисаларнинг ҳам учраб туриши кабиларда кўзга ташланади;

бешинчидан, тилнинг маданиятни ифодалаш хусусиятининг бўрттирилиши оқибатида унга маданият шакли, ёки уни кўп унсурли маданиятнинг муайян қисми деб қарашларнинг устуворлашуви ҳам масалани мураккаблаштиради.

Маданиятнинг тилда категоризациялашуви ва концептуаллашиши борлиқни турли миллий нигоҳларда кўриш билан боғлиқ.

Маданият-тил яхлитлигида уни ташкил этувчи унсурлар (яъни маданият ва тил) ларнинг гетерогенлигини тан олишга, айти шу ҳолат тил ва маданият муносабатини турлича талқин қилишларгача туртки бўлди. Масалан, улардан энг характерлилари сифатида қуйидагиларни санашимиз мумкин:

- 1) тил маданиятдан мустақил;
- 2) тил маданиятнинг узви;
- 3) тил маданиятнинг шакли.¹²

Тил миллатнинг ҳам, шахснинг ҳам барқарор сифатларини англаш, талқин қилиш воситасидир. Борлиқни тил тавсифлайди. Лекин, шу билан бирга, тил – ўзини ўзи тавсифловчи ягона ҳодиса.

Диссертациянинг «**Сўз маъносининг лингвомаданий аспекти**» деб номланган иккинчи бобида тил бирликларининг миллий-маданий компонентлари, сўз, тушунча ҳамда маъно муносабатларида тил ва маданият муштараклиги масалалари ёритилган.

Тил ҳодисаларидаги миллий-маданий яхлитлик ҳақида фикр юритар экан, тилшунос В.Г.Гак бу яхлитликдаги миллий ва маданий унсурларни фарқлаш лозимлигини уқтиради. Унинг фикрича, тилларни қиёслаш жараёнида миллий хусусиятлар очилади.¹³ Бизнинг назаримизда, буни «фақат миллий хусусиятлар очилади» тарзида тушуниш ярамайди, негаки тилларни қиёслаш жараёнида маданий хусусиятлар ҳам очилади. Демак, олимнинг фикрини «миллий хусусиятларни аниқлаш учун тилларни қиёслаш омили етарли» мазмунида тушуниш лозим деб ўйлаймиз. Маданий хусусиятларни аниқлаш учун фақат тилларнинг қиёсланиши билан кифояланмай, маданиятларнинг ўзини ҳам қиёслаш зарурдир. *Маданият* тушунчаси *тил* тушунчасидан кенгроқ ва кўламли, шу сабабли маданий концептлар моҳияти миллий тил ва миллий маданиятлар қиёси натижасида очилади.

Тўғри, масалан, миллий ҳодисалар табиий ва маданий кўринишларда намоён бўлиши мумкин. Шундай миллий ҳодисалар мавжудки, у кўпроқ бир

¹²Швейцер А.Д., Никольский Л.Б. Введение в социоллингвистику. – М.: Высшая школа, 1978. – С. 37.

¹³Гак В.Г. Национально языковая специфика меронимических фразеологизмов // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 260-261.

халқ ҳаёти, турмуш тарзига кўпроқ дахлдор бўлиб, у миллий-жўғрофий аҳамиятга молик бўлади.

Демак, айтиш мумкинки, маданиятдан холи, соф миллийлик маданий ёндашувдан холилиги билан характерланади. Миллий ходисаларнинг тилдаги соф миллий ифодаларида ҳам шу ҳолат ўз аксини топади. Диссертацияда айтиб ўтилган назарий фикрлар муайян тил бирликлари таҳлили орқали асослаб берилган.

Тил системасида лексик сатҳ номинативлик ва ифодавийлик нуқтаи назаридан марказий ўринни эгаллайди. Тилнинг миллий-маданий хусусияти ҳам, аввало, сўзда мужассамлашади.

Сўз этномаданий илдизга эга. Халқ сўзлар асосида борлиқни онгида акс эттиради, баҳолайди, таснифлайди. Мумтоз ва анъанавий талқинларда ҳам сўзнинг маданий аспектига эътибор устуворлик қилган тадқиқотлар талайгина.¹⁴

Сўз лингвомаданий аспектда қаралар экан, унда қуйидаги ходисаларга алоҳида эътибор қаратилади ва тилнинг лингвомаданий талқинларида ўрганиш объекти сифатида алоҳида эътиборга олинади:

- фақат бир тилга хос, бошқа тилда аналоглари бўлмаган бирликлар;
- фақат айрим лингвомаданий ҳудудга хос миф ва афсона ифодалари;
- диний тушунча ва тасаввур атовчилари;
- этнографизмлар;
- мақоллар;
- маталлар;
- фразеологизмлар;
- рамз ва мажоз ифодалари;
- образли кўчма маънолар.¹⁵

Манбаларда лингвомаданий хосланган ифодаларнинг қуйидаги хусусиятлари алоҳида эътиборга олиними лозимлиги қайд этилади:

- ҳосила маънолар;
- окказионал маънолар;
- ясама сўзлар;
- маънонинг миллий концептуал ядроси;
- ифодавийлик;
- узуал ва окказионал боғланишлар;
- парадигматик муносабатлар;
- асосициатив хусусиятлар.¹⁶

¹⁴Верещагин Е.М., Костомаров В.Т., Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980; Воробьев В.В. О понятии лингвокультурологии и ее компонентах // Язык и культура: Вторая международная конференция. Киев, 1993. – С. 42-48; Кабакчи В.В. Основы англоязычной межкультурной коммуникации. – СПб.: РГПУ им. А.И.Герцена, 1998; Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XXV. – М.: Прогресс, 1989. С. 32-62; Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1992. – 319 с.

¹⁵Апресян Ю.Д. Избранные труды, Т.2. Интегральное описание языка и системная лексикография. – М.: Школа, 1995. – С. 645-646.

¹⁶Березович Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте. – Екатеринбург, 2000. – С. 34.

Умуман олганда, тил ва маданият яхлитлиги муаммосига бевосита ёки билвосита дахлдор лексик-семантик ҳодисаларни фарқлаш ҳамда уларни дахлдорлик хусусиятларига кўра даражалаш, таҳлилни унга мақсадли ва онгли уқилган натижа мўлжали асосида йўналтириш тақозо қилинади.

Демак, лексик ҳодисаларни лингвокультурологик талқин қилишда миллий хусусиятлари бўртиб турган ва миллий-ментал жиҳатлар яхлитлигини ўзида акс эттирадиган турларини фарқлаш зарурати мавжуд. Кўринадик, лингвомаданий талқин учун тил ҳодисасини танлаш муаммоси мавжуд бўлиб, ўрганиш объекти қамровининг кенглиги, шунингдек, тил ва маданият муштараклиги ҳар қандай тилнинг бошидан охиригача «қизил чизик» бўлиб ўтганлиги масалани ўта мураккаблаштиради.

Сўзнинг маданий хусусиятлари унинг семантик структурасини тўлиғича қамраб олиши ёки унинг бирорта семемасида, ёхуд семеманинг бирор тур, яъни денотатив, коннотатив ёки вазифа семаларидан бирида намоён бўлиши мумкин. Айтилган фикрлар диссертацияда аниқ мисоллар билан далилланган.

Тилшунослик фан сифатида шакллангандан буён унда сўз муаммоси муҳокама қилинади. Бизнинг талқинимиздаги тил ва маданият муштараклиги кўзгусида тушунча ва маъно муносабати янада долзарблашди. Бу долзарблик қуйидаги саволларнинг фаоллашганлиги билан белгиланади:

1. Сўз маъно ифодасими ёки тушунча?
2. Маъно миллийми ёки универсал?
3. Миллийлик тушунчага хосми?

Борлиқ миллий нигоҳ асосида қабул қилинади. Турли миллатлар бир борлиқ ҳодисасида турли жиҳатларни кўрадилар.

Сўз ва тушунчанинг қайси бири олдин пайдо бўлганлиги муаммоси онтологик аҳамиятга эга. Сўз ва тушунча асимметрик диалектик муносабат асосида боғлангандир. «Ҳар бир лексема лисоний бирлик сифатида мазмун мундарижасига ҳам эга. Лексеманинг мазмун мундарижаси денотат ёки референт деб аталадиган борлиқдаги нарса, ҳаракат, белги, миқдор кабиларни ифодаладиган тушунчаларни англатади. Масалан, борлиқда юз деб аталувчи киши бурни икки томонининг пешонадан ияккача бўлган қисми мавжуд. Шу асосда киши онгида «юз» тушунчаси вужудга келган. Мазкур тушунча асосида эса семема (лексема маъноси) шаклланади. Тушунча билан маъно битта нарса эмас, улар фарқланади. Масалан, инглиз, рус ва немис тилида сўзлашувчи кишиларнинг онгида «ака» ва «ука» тушунчалари мавжуд. Бироқ бу тушунчалар *brother* (инглиз), *брат* (рус) ва *bruder* (немис) лексемаларида битта маъно (семема)да бирлашган. Ёки *юз*, *бет*, *башара*, *чеҳра*, *ораз* лексемалари битта тушунчани ифодалайди, лекин маънолари ўзаро фарқланади.»¹⁷

¹⁷Сайфуллаева Р., Менглиев Б, Бокиева Г. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Фан ва технологиялар, 2010. – Б. 49.

Ўзбек тилшунослигида тасаввурлар асосида тушунча ва тушунча асосида маъно шаклланиши қатор манбаларда эътироф этилган.¹⁸ Рус тилида яратилган жаргон луғатларининг бирида шаҳар тили жаргонларининг морфологик (қайси сўз туркумига мансублиги, сўзнинг грамматик категориал белгилари: феълларнинг ўтимли-ўтимсизлиги, отларнинг роди), синтактик (бирикувчанлик) хусусиятлари, кўлланиш табиати (нутқнинг турига кўра: ҳазил-киноявий, бетакаллуф, кулгили; социал белгилари: ёшлар нутқиға хос, маълум бир касбагиларға хос), маъноси, бўёғи, ифодавийлиги, деривацион хусусиятлари, келиб чиқиши, шаклий ва маъновий системаси кабилар эътиборға олинган. Масалан:

ЛОПУХНУТЬСЯ, -нусь, -нешься.

Морф.: глаг. неперех., только СВ. Преим. в прош.вр.

Употр.: грубовато; шутл.-фамильярно.

Знач.: ошибиться, сделать глупость, попасть впросак.

Коннот.: связь со словом *лопух* «простофиля».

Сочет.: с наречиями степени: *здорово лопухнулся*.

Примеры: 1. *В 1841 году Николай I здорово лопухнулся, подписав в Лондоне конвенцию о нейтрализации морских проливов* (КП 05.05.94). 2. *Ну я лопухнулась, думала, что иностранец* (ЛГ 06.09.94); 3. *Ну а как Москва-то с Кучмой лопухнулась* (1Ш 24.03.95). 4. *...начальство на всех уровнях сподозрением относилось к комедии как к таковой, боясь проморгать аллюзии прочую эзоповщину и лопухнуться перед вышестоящими* (НГ 23.04.98).

Синонимы: ЛАЖАНУТЬСЯ, ПРОКОЛОТЬСЯ.

Гнездо: *Пролопухать*.

Происходж.: Суффикс, производное от прост. лопух «простофиля», «глупый человек»: *лопух+ну(ться)*.¹⁹ Бу ҳолат миллий-маданий муҳитнинг объектив тил ходисаси бўлган жаргонларға муносабатининг турличалиги билан белгиланади.

Этнотафаккур метафорик ифодаларда яққол кўзга ташланади. Масалан, ўзбек тилида одамнинг чиройли кўзлари қуралайнинг кўзларига қиёсланади. Қирғизлар эса инсоннинг чиройли кўзлари учун қиёс объекти сифатида сигирни (*Уй көз*) танлашган, инглизларда бу ҳолатда юлдуз (*star*) ифодаси кўлланилади. Ўзбеклар ёш боласини кўзичокқа қиёслаб эркалатса, рус миллий-маданий муҳитида «поросёнок» ва инглизларда «sweet child» ифодалари устувордир. Бу ифодаларнинг замирида тушунчаларнинг ҳар хиллиги ётади.

Диссертациянинг «**Феъл лексемаларнинг миллий-маданий хосланган маъновий хусусиятлари ва уларнинг когнитив асослари**» деб

¹⁸Неъматов Х., Бозоров О. Тил ва нутқ. – Тошкент: Ўқитувчи, 1989. – Б.18.

¹⁹Ермакова О.П., Земская Е.А., Розина Р.И. Слова, с которыми мы все встречались: Толковый словарь русского общего жаргона: Ок. 450 слов / Под общим руководством Р.И. Розинной. – М.: Азбуковник, 1999. – С. 98-99.

номланган учинчи бобида феъл лексемалар семантик структурасининг лингвомаданий моҳияти ва когнитив жиҳатлари тадқиқ қилинган.

Тилшуносликда феъл категориясига мансуб лексемаларнинг ўрганилиши ўзига хослиги билан ажралиб туради. Уларни морфологик, семантик, стилистик, валентлик хусусиятлари талқинлари бўйича гуруҳлаш мумкин. Диссертацияда шу доирада олиб борилган ишлардаги қарашлар батафсил ёритилган ҳамда уларга муносабат билдирилган.

Тил ифодалари заминида уқиладиган билим унсурлари, одатда, фрейм деб аталадиган ўзига хос мажмуа, ақлий яхлитлик, билим ёки когнитив тизимда мавжуд бўлади. Ҳар бир мустақил сўз туркумига оид бирлик маъно ифодалаши ва тушунчага дахлдор бўлиши билан бирга концепт сифатида ҳам намоён бўлади. Шу маънода феъл туркумига оид сўзлар бу сирада бош туркум бирликларидан когнитив мундарижасининг ўзига хослиги билан характерланади. Мисол сифатида *ишламоқ* феълени олайлик. ЎТИЛда бу феълнинг қуйидаги маънолари ажратилган:

- 1) «иш билан машғул бўлмоқ», «меҳнат қилмоқ».
- 2) «бирор лавозимда фаолият кўрсатмоқ», «хизмат қилмоқ».
- 3) «ишлов бермоқ».
- 4) «ижод этмоқ», «яратмоқ».
- 5) «ҳаракатда бўлмоқ, юрмоқ, юриб турмоқ», «амал қилмоқ».
- 6) «хизмат қилмоқ», «фаолият кўрсатмоқ».
- 7) «ўз вазифасини нормал бажармоқ».
- 8) «меҳнат қилиб топмоқ».²⁰

Ишламоқ феъли «фаолият» концептосферасининг моҳиятини ташкил этиш ва очишга хизмат қилади, шунинг учун мазкур концептосферани ташкил этувчи «меҳнат», «ҳаракат», «амал» концептлари каторида туради. Назаримизда, концепт семемаларда мужассамланган тушунча асосидаги билимлар фрейми орқали реаллашганлиги каби бу фреймларнинг моҳияти семема семаларида когнитив мундарижанинг семантик «қуйқаси» кўринишида акс этади.

Умуман олганда, феъллар семантикасида мураккаб, кўп қиррали когнитив мундарижа акс этади.

Тилдаги феълларни семантик структурасининг миллий хосланганлиги нуқтаи назаридан қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин:

- семантик структураси тўлиқ миллий хосланган феъллар;
- айрим семемаси миллий хосланган феъллар;
- бирор семаси миллий хосланган феъллар.

Сўзда борлиқни англаш ва унга муносабатни ифодалашнинг ранг–баранг шакллари кодланган бўлади. Улар руҳий ҳолат ва кайфиятни намоён қилувчи воситалар ҳисобланади. Сўзлар миллатнинг борлиқни кўриш ва онгда акс эттириш натижаси ва воситаси сифатида намоён бўлади.

²⁰Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2– жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – Б. 256.

Инсонда нафрат ёки муҳаббат, меҳр шунчаки содир бўладиган ҳодиса эмас. У бутун бошли сценарийни ташкил қилади ва шунинг учун ундаги ҳар бир этап ва унда шахснинг роли катта аҳамиятга эга. Юқоридаги бочкичларда миллий, этник, шахсий характер ва руҳий ҳолатни «ўзини тутмоқ» архисемали феъллар ифодалайди. Нафратга реакция (муносабат)ни ифодаловчи «ўзини тутмоқ» архисемали феъллар уч гуруҳга бирлашади:

1) нафрат ҳолатида шахснинг ўз-ўзига муносабат хулқини ифодаловчи феъллар (*ўзини йўқотмоқ, қотиб қолмоқ, ўзини тутолмаслик, ўзини боса олмаслик, оғир бўлмоқ, кайфияти тушмоқ, тушкунликка тушмоқ, руҳи тушмоқ, руҳсизланмоқ, синмоқ, адо бўлмоқ, адоий тамом бўлмоқ, аламини ичига ютмоқ, гамга ботмоқ, гезармоқ, дами ичига тушиб кетмоқ, жаҳлини босмоқ, ирганмоқ, иркилмоқ, қайғурмоқ, карахтланмоқ, қийналмоқ, кўнгил узмоқ, кўнгил бузилмоқ, кўнгил қолмоқ, кўнгил оғримоқ, кўнгилга олмоқ, маъюсланмоқ, обдирамоқ, озорланмоқ, ранги ўчмоқ, сўкинмоқ, талвасаланмоқ, тамом бўлмоқ, таъсирланмоқ, тийилмоқ, ўзини босмоқ, ўзини тутмоқ, ўксимоқ, ўтақаси ёрилмоқ, шумшаймоқ, эзилмоқ, юз ўғирмоқ каби);*

2) нафрат ҳолатида шахснинг ўзгага муносабат хулқини ифодаловчи феъллар (*ўқраймоқ, ўшқирмоқ, бақирмоқ, ёвқараиш қилмоқ, хезланмоқ, тикилмоқ, еб қуйғудек бўлмоқ, нафратланмоқ, оғринмоқ, инжиқлик қилмоқ, ранжимоқ, адабини бермоқ, алам(ини) олмоқ, аламдан чиқмоқ, буйдаламоқ, гашиланмоқ, гижсинмоқ, гўрига гиит қаламоқ, дабдала қилмоқ, ижирганмоқ, исонинг аламини мусодан олмоқ, қизаришмоқ, қонсирамоқ, кўзи олаланмоқ, кўнгил совимоқ, ола қарамоқ, олаймоқ, сўкмоқ, терсаймоқ, тескарилашмоқ, ўқраймоқ, хўмраймоқ каби);*

3) нафрат ҳолатида шахснинг жамиятга муносабат хулқини ифодаловчи феъллар (*бемаънилиқ қилмоқ, издан чиқмоқ, безорилик қилмоқ, ружу қўймоқ, совимоқ, бузилмоқ, бош кўтармоқ, ваҳшийлашмоқ, тарки дунё қилмоқ каби*)²¹.

Нафрат муносабатини тийишга бўлган ҳаракат шахснинг иродаси, хулқи, характери, дунёқараши каби шахсий, ахлоқий тутумлар, андиша, ижтимоий тартиб ва этик муносабатлар каби миллий ёки этник тамойиллар билан белгиланади. Шу боисдан биринчи гуруҳ феълларида «ўзини тутиш» семаси устуворлик қилиб, ўзини тутишнинг замирида эса андиша ётади.

Ўзбек миллий менталитети замирида андиша устувор аҳамиятга эга. Ўзбек «андиша» миллий концепти хусусиятлари юқорида келтирилган биринчи гуруҳ феълларининг аксариятига хос хусусият (*қотиб қолмоқ, оғир бўлмоқ, аламини ичига ютмоқ, жаҳлини босмоқ, қийналмоқ, кўнгил узмоқ, кўнгил қолмоқ, кўнгил оғримоқ, кўнгилга олмоқ, обдирамоқ, озорланмоқ, тийилмоқ, ўзини босмоқ, ўзини тутмоқ*). Андиша «ўзини тута билиш» иродавий сифатининг асосидир. Сабр – исломнинг асосий тушунчаларидан бири. Сабр, аввало, тилни шикоятдан, ёмон лафз ва иборалардан тияди.

²¹Бу ҳақида қаранг: Апресян Ю.Д. Основания системной лексикографии. // Языковая картина мира и системная лексикография / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. М., 2006. – С.152-153.

«Ўзини тута билиш» гуруҳидаги феълларни уч турга ажратиш мумкин:

1) сабрнинг юқори даражасида «Ўзини тута билиш» маъносини ифодаловчи феъллар: *огир бўлмоқ, аламини ичига ютмоқ, жаҳлини босмоқ, тийилмоқ, ўзини босмоқ, ўзини тутмоқ* каби;

2) сабрнинг ўрта даражасида «Ўзини тута билиш» маъносини ифодаловчи феъллар: *ўзини йўқотмоқ, қотиб қолмоқ, кайфияти тушмоқ, тушкунликка тушмоқ, руҳи тушмоқ, руҳсизланмоқ, синмоқ, адо бўлмоқ, адои тамом бўлмоқ, гамга ботмоқ, дами ичига тушиб кетмоқ, қайгурмоқ, карахтланмоқ, қийналмоқ, кўнгил узмоқ, кўнгил бузилмоқ, кўнгил қолмоқ, кўнгил оғримоқ, кўнгилга олмоқ, маъюсланмоқ, обдирамоқ, озорланмоқ, талвасаланмоқ, тамом бўлмоқ, таъсирланмоқ, ўксимоқ, шумшаймоқ, эзилмоқ, юз ўғирмоқ* каби;

3) сабрнинг қуйи даражасида «Ўзини тута билиш» маъносини ифодаловчи феъллар: *ўзини тутолмаслик, ўзини боса олмаслик, гезармоқ, ирганмоқ, иркилмоқ, ранги ўчмоқ, сўкинмоқ* каби.

Кўринадики, «Ўзини тута билиш» маъновий гуруҳига кирувчи феъллар «сабр» мавзуй гуруҳи таркибидан ўрин олади. Улар яхлитликда андиша концептининг ифодаловчилари бўлади. Андиша эса ўзбек миллий психологиясидаги ядровий тутумлардан биридир. Сабр имконияти чекланган шахсларда «Ўзини тута билиш» чегараси тор, «портлаш эффекти»ни содир этувчи ҳолатларда кишининг ўзгаларга муносабат ҳулкида ўзини тийиш назоратдан четга чиқиши мумкин. Бундай ҳолатда ҳулқ новербал ва вербал даражалардан бирида намоён бўлади:

1) ўзгаларга нафрат новербал муносабатини ифодаловчи феъллар: *ўқраймоқ, ёвқараиш қилмоқ, хезланмоқ, тикилмоқ, еб қуйгудек бўлмоқ, нафратланмоқ, гижсинмоқ, ижирганмоқ, қонсирамоқ, кўзи олаланмоқ, кўнгил совимоқ, ола қарамоқ, олаймоқ, терсаймоқ, тескарилашмоқ, хўмраймоқ;*

2) ўзгаларга нафрат вербал муносабатини ифодаловчи феъллар: *ўшиқирмоқ, бақирмоқ, инжиқлик қилмоқ, гўрига гишт қаламоқ, дабдала қилмоқ, исонинг аламини мусодан олмоқ, қизаришмоқ, сўкмоқ.*

«Андиша» концептининг структураси, айтилганидек, мураккаб бўлиб, унинг фреймлари ҳам бошқа концептлар силсиласида тикланади:

1) андиша – уят ифодаси;

2) андиша – сабр оқибати;

3) андиша – иймон белгиси.

Инсон руҳиятидаги тебранишлар сценарийсини ташкил этувчи феъллар парадигматик муносабатларидаги тизимли хусусиятлари асосида айни воқеликни ифодалашда синтагматик муносабатга киришиб, оний вазиятни ҳосил қилади ва бунда вазият уларни янги система таркибида тартиблаштиради. Ушбу тартибда ҳам феълларнинг барқарор лингвомаданий қиммати асос бўлиб, айрим феъллар воқеалар гирдобиди билвосита уюштирувчилар сифатида ҳаракат қилади.

Ҳар қандай сўзнинг семантик структураси когнитив нуқтаи назардан ўта мураккаб бўлиб, бу мураккаблик парадигматик ва синтагматик, семантик

сценарийнинг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ. Сўзда когниция жараёни ва когнитив ҳолат тилнинг синхрон ва диахрон хусусиятлари билан муштарак ҳолда тушунтирилади.

Сўзнинг маъноси умуминсоний, миллий, этник ва шахсий хусусиятга эга бўлиб, ўзида умумийлик ва хусусийлик диалектикасини акс эттиради. У (сўз маъноси) билимларнинг ҳосил бўлиш сценарийси ва мавжудлик структурасини ифодалаши ҳақидаги ғояни илгари сурган когнитив тилшунослик асосчиларидан бири Ж.Лакофф таъкидлашича, тил ифодаларининг маъновий томони ўзида мураккаб когнитив модел асосида структурлашган билимлар мажмуини системали равишда акс эттиради²². Сўз маъноси унинг замиридаги комплекс билимларга нисбатан ўта мавҳум бўлиб, бамисоли концепт моҳиятини ўзида мужассамлаштирган код, моделдир. Сўзнинг фонетик структураси унинг маъновий томони модели бўлганлиги каби, маъновий томоннинг ўзи билимлар мажмуининг моделидир. Билим сценарийсининг прототипи эса семантик сценарийдир.

«Ўзини тута билиш» маъновий гуруҳининг аъзолари ушбу гуруҳ моҳиятига муносабат нуқтаи назаридан ўзаро фарқланади. *Ўзини босмоқ* ибораси бу гуруҳга кирувчи бирликларнинг марказида туради ва категориянинг умумий архисемаси моҳиятини бошқа бирликларга нисбатан тўлиқроқ акс эттиради. *Ўзини йўқотмоқ* феъли эса ушбу тизимда чекка ўринлардан бирини эгаллайди. Диссертацияда муайян мисоллар билан назарий фикрлар асосланган.

ХУЛОСА

1. Лисоний ва маданий фарқлар миллатлар, халқлар орасидаги муносабатларни баҳолаш мезони бўлиб келган. Чунки оламнинг лисоний тасвирида тилдаги ифода воситалари семантик структураси ўзига хослиги яққол кўзга ташланади. Миллий нигоҳ миллий дунёқарашни шакллантиради, миллий тушунча эса лексик структурада кўпроқ акс этади.

2. Лексеманинг маъновий қиймати бошқа тил ҳодисаларига нисбатан мустақил ва аниқроқ намоён бўлади. Тилнинг барча функцияларида у асосий унсур эканлиги лексик структура таҳлили, тадқиқи, хусусиятларни очиш ва умумлаштириш лингвистик тадқиқотларнинг асоси эканлигини далиллайди.

3. Тилнинг герменевтик таҳлилида адресат фаол субъект ҳисобланади. Сўз маъносини уқиш, идрок этиш ва тавсифлашда бу ёндашув асосида шаклланган семасиология ўз объектидаги замонавий ва тарихий, маданий, бадий-эстетик ҳамда фалсафий қирраларини муштарак ҳолда ўрганади. Замонавий прагмалингвистика муаммоси мумтоз герменевтика томонидан ҳам ўрганилган, объектнинг бугунги ҳолати ўша даврда ҳам лингвистик таҳлил предмети бўлган. Умуман олганда, ўтмиш тилшунослиги замонавий тилшунослик йўналишларининг тарихий илдизидир.

---

²²Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении. – М., 2004. – С. 527.

4. XX аср тилшунослигида лингвистик парадигмалар кўпайди, талқинларда зиддиятли хулосалар пайдо бўлди, бироқ уларни табиий равишда қабул қилиб, ранг-баранг натижаларга тўлдирувчилик тамойили асосида муносабатда бўлмоқ лозим. Мумтоз семасиология учун нутқий воқелик, тафаккур, онг, лисон, нутқ концептлари марказий тушунча, у ҳозир герменевтикадан сўнг улкан методологик қимматга эга. Янги даврда эса лисоний белги ва маъно муносабати психик феномен сифатида қаралар экан, бу талқинларда антропоцентрик ёндашув улғаяётганлиги билан боғлиқ.

5. Тил бирликларининг миллий моҳиятида лисоний ва нолисоний хусусиятлар муштарак ҳолда мавжуд, шу боисдан тарих ва замон, ижтимоий-иқтисодий ҳаёт ва дунёқараш, табиий-жўғрофий хусусият ва ҳолатлар когнитив концепт камраб оладиган жиҳатлардир. Бу ҳолат лисоний ҳодисаларда соф миллий ва миллий-маданий хусусиятларни фарқлаш миллий ва умуминсоний жиҳатларни ажратиш билан уйғун бўлишини тақозо этади.

6. Тил ва маданият яхлитлиги муаммосига бевосита алоқадор бўлган лексик-семантик ҳодисаларни ўрганиш ҳамда уларни дахлдорлик хусусиятига кўра даражалаш таҳлилни мақсадли ва онгли уқилган натижани мўлжал қилган ҳолда олиб бориш асосини ташкил қилади. Лексик ҳодисаларни лингвокультурологик талқин қилишда миллий хусусиятлари бўртиб турган ва миллий-ментал жиҳатлар яхлитлигини ўзида акс эттирадиган ҳодисаларга эътиборни кучайтириш зарур. Бу лингвомаданий белгиси аниқ ва лингвомаданий белгиси мажхул бирликларни нотўлиқ зиддият асосида аниқлаш имкони мавжудлиги билан боғлиқ. Концептуал ёндашув лингвомаданий хусусиятни талқин қилишнинг асосини ташкил қилади. Лингвомаданий талқин учун тил ҳодисасини танлаш муаммоси мавжуд; ўрганиш объекти қамровининг кенглиги, шунингдек, тил ва маданият муштараклиги ҳар қандай тилнинг асосида ётиши масала талқинида мураккаблик туғдиради.

7. Тушунча ва маънони фарқлашда бир сўз замирида нечта тушунча мавжудлиги муҳим. Бу муаммонинг ечими илмий асосланмас экан, унинг барқарор асослари ва тамойиллари маъно талқинида муаммо туғдиради. Ҳар қандай тушунча маълум бир миллий-маданий муҳитда шаклланиб, кейинчалик универсаллашар экан, тушунча қайси миллий-маданий муҳитда шаклланса, унинг универсал моҳияти асосида ушбу муҳит таъсири у ёки бу даражада сақланади.

8. Тилшуносликда феъл лексемалардаги лексик маъноси, унинг таркиби ва тараққиёти, лексик маънонинг сифат ва миқдор типлари маълум даражада ўрганилган. Феъллар семантикаси мураккаб, серқирра когнитив мундарижали бўлиб, уларни системалаштириш, бу системани ташкил этувчи унсурлар орасидаги структур муносабатларни текшириш ва тегишли хулосаларга келиш лисоний ҳодисаларининг лингвокогнитив қийматини белгилашда муҳим.

9. Инсон руҳий оламини ифода этувчи феъллар ўз систем хусусиятлари асосида бирор воқеликни ифодалашда синтагматик муносабатга киришиб,

барқарор сифатларини онийлаштиради ва бунда муваққат вазият уларни янги системага солади. Ушбу муваққат тартибда ҳам феъллардаги луғавий маъно таркибидаги барқарор лингвомаданий қиммат белгиловчи сифатида намоён бўлади.

10. Феълларнинг семантик модели замиридаги миллий билимлар кенг кўламли ва кўплаб турларга эга. Буни тадқиқ қилиш лингвокогнитологик талқинда системавий ёндашувга олиб келади. Бирор лексик–семантик тизимда кодлашган миллий психология натижаси сифатидаги билимларни ўрганиш хулосалари эса қиёсий лингвокогнитологик тадқиқотлар учун назарий манба бўла олади.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREE
PhD.27.06.2017.Fil.05.02 AFTER FERGHANA STATE UNIVERSITY**

ANDIZHAN STATE UNIVERSITY

RUSTAMOV DILSHODBEK ABDUVAKHIDOVICH

**LINGUO-CULTURAL INVESTIGATION OF NATIONAL-CULTURAL
PECULIARIZED SEMEME OF LEXEMES**

10.00.11 – Theory of language. Applied and computer linguistics

**DISSERTATION ABSTRACT FOR DOCTOR OF PHILOSOPHY (PhD) IN
PHILOLOGICAL SCIENCES**

Ferghana - 2018

The theme of PhD dissertation is registered by Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministry of the Republic of Uzbekistan under the number № B2017.3.PhD/Fil290.

The dissertation has been prepared at Andizhan State University.

The abstract of the PhD dissertation is posted in three (Uzbek, English, Russian (Resume)) languages on the website of Ferghana State University (www.fdu.uz) and on the website «ZiyoNET» Information-educational portal (www.ziynet.uz)

Scientific advisor: **Shahabitdinova Shohida Khoshimovna**
Doctor of Philological sciences, Professor

Official opponents: **Hakimov Mukhammad Khujakhonovich**
Doctor of Philological sciences

Sadullaeva Nilufar Azimovna
PhD in Philological sciences, Docent

Leading organization: **Namangan State University**

Defense of the Dissertation will take place on «__» _____ 2018, at _____ p.m. at a meeting of Scientific Council PhD.27.06.2017.Fil.05.02 under Ferghana State University (Address: 19, Murabbiylar Street, Ferghana, 100151. Tel: (99873) 244-66-02; fax: (99873) 244-44-01; e-mail: info@fdu.uz).

Dissertation could be reviewed information-resource center of Ferghana State University (registration number ____). Address: 19, Murabbiylar Street, Ferghana, 100151, Tel.: (99873) 244-71-28.

Dissertation abstract sent out on «____» _____ 2018.
(Mailing report number ____ on «____» _____ 2018).

Sh.M. Iskandarova
Chairman of Scientific Council
Awarding scientific degree, Doctor of
Philological sciences, Professor

S.O. Solijonov
Secretary of Scientific Council
Awarding scientific degree, PhD in
Philological sciences, docent

S.M. Muminov
Chairman of Scientific Seminar at the
Scientific Council awarding scientific
degree, Doctor of Philological sciences,
Professor

INTRODUCTION (Abstract of the doctor of philosophy (PhD) in philology)

Actuality and necessity of the dissertation theme. In the world linguistics wide range work has been done in semic classification of sememes, dividing them to denotative, connotative and functional sememes, integral and differential sememes. In the linguistics of the XXI century the speech occurrence of language, differentiating pragmatic, personal and national factors, their place and role have become one of the most important matters. In this situation looking at the language as a form of national cultural value and expression of national-cultural mentality is getting stronger. The leading linguistic schools of the world ascertain the special place of learning national-cultural features of certain language units because acquisition of the very features serves as a basis of rising international communication to a new level.

Nationally and culturally featured sememe of lexemes in none related languages of the world linguistics is characterized by being distinguished with its genetic characteristics as well as in semes of different parts of speech, the main and made up sememes of words. We can also see that primary national-cultural semes of some borrowed lexemes get weaker and the expression of the mentality of the borrowing nation get more distinct. This circumstance makes it necessary learning the semantic structure of lexemes under the principle of language and culture unity. The relation of sign and meaning has been learned as a psychological phenomenon. This can be seen in getting of the human factor more prior and anthropocentric approach stronger. Researches directed to learning of national-cultural aspect of lexemes are being carried out in leading scientific and higher educational institutions of the world. Namely, the University of Oxford (Great Britain), the University of Pisa (Italy), the University of Northern Ossetia (Russia), the University of Languages of Azerbaijan (Azerbaijan), Uzbek State University of World Languages.¹

Today, mastering the inner opportunities of the language plays an important role in improving the national culture and penetrating it to the minds of the youth. «...developing scientific research and innovational activity, thorough support of skilled youth's participation in this process, creative ideas and designs»² is paid special attention. Strengthening the role of mother tongue in raising national spirituality imposes several tasks upon the educated people and specialists of the country. That is to say, «As legatees to priceless heritage of our ancestors, we must work hard continuously at taking good care of our mother tongue, enriching it, making it more prestigious.»³ The main part of accumulative function of the language falls to the lot of nominative units (lexemes, phrasemes, expressive devices). This is why expression of mental outlook is expressed more vividly and clearly in them than in other devices. This can be clearly seen in peculiarities of their semantic structure, and features of semic content. Researching in lingua-

---

¹<http://www.unipi.it>; <http://www.dissercat.com>; <http://filologia.su>; <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijel/article/viewFile/42630/23311>; http://philjournal.nosu.ru/images/nomera/arxiv2009_2014 ва бошқалар.

²Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси /president.uz/uz/lists/view/137).

³Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2007. – Б.87.

cultural aspect the semes expressing national-cultural belonging is of special importance in the epoch of globalization.

This dissertation serves in fulfilling the tasks maintained by the decree of the President of the Republic of Uzbekistan «About Strategy of Action of Further Development of the Republic of Uzbekistan» of February 7, 2017, decree PD - 4958 «About Further improvement of Post Graduate Education» of February 16, 2017, decree of the President of the Republic of Uzbekistan PD- 2909 of April 20, 2017 «About Measures of Improving Higher Education», decision 304 of May 22, 2017 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan «About Further improvement of Post Graduate Education» and other legal documents concerning the very type of activity.

Connection of the research with the main principle directions of development of science and technology of the Republic. The very research is done in the framework of priority directions of development of science and technology I. «Ways of forming and fulfilling the system of innovational ideas in developing the informational society and democratic state socially, legally, economically, culturally, spiritually and educationally.»

Degree of investigation of the problem. It will not be exaggeration if we say that learning semantic features, semantic structure of lexemes is contemporary of the history of linguistics. It was especially deeply learned in the later periods of development of linguistics by such scholars as A.A. Potebnya, Yu.D. Апресян, A.A. Реформатский, E.M. Галкина-Федорук, A. Вежбитская, A.I. Yefimov, N.D. Arutyunova, O.I. Glazunova, M.V.Nikitin, Dj. Serl, Yu.S. Stepanov, R. Jakobson, O.N. Laguta and others.⁴

In the beginning of the 60s of the XX century several scientific studies were carried out in the framework of the very problem in Uzbek linguistics as well. These researches investigated linguistically semantic structure of Uzbek, the phenomenon of polysemy. Namely T. Alikulov, S. Usmonov, Sh. Rahmatullayev,

---

⁴Потебня А.А. Полное собрание трудов: Мысль и язык. – М.: Лабиринт, 1999. – 300 с.; Апресян Ю.Д. Избранные труды, т.2. Интегральное описание языка и системная лексикография. – М.: Школа, 1995. – 767 с.; Апресян Ю.Д. Основания системной лексикографии. // Языковая картина мира и системная лексикография / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. – М., 2006. – 912 с; Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М., 1976. – 616 с.; Реформатский А.А. Введение в языковедение: Учебник для вузов / Под ред. В. А. Виноградова. 6-е изд. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 536 с.; Галкина-Федорук Е.М. Понятие формы слова // Труды МИ ФЛИ. Т.9. – М., 1941; Вежбитская А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1997. – 405 с.; Ефимов А.И. Стилистика художественной речи / А. И. Ефимов. 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Московский гос. университет им. М. В. Ломоносова, 1961. – 519 с.; Арутюнова Н.Д. Аксиология в механизмах жизни и языка // Проблемы структурной лингвистики 1982. – М.: Наука, 1984. – С.523; Арутюнова Н.Д. Об объекте общей оценки // Вопросы языкознания. 1985, № 3. – С.132; Арутюнова Я.Д. Наивные размышления о наивной картине языка//Язык о языке / Под общ. рук. и ред. Н.Д. Арутюновой. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С.719; Глазунова О.И. Русский язык и культура речи: учебник / О.И. Глазунова; ил. В.А. Березина. – М.: КНОРУС, 2012. – 248 с.; Никитин М.В. Основания когнитивной семантики: Учеб. пособие для студентов вузов / – М.: РГБ, 2007. – 277 с.; Серль Дж. Р. Что такое речевой акт?; Косвенные речевые акты; Классификация речевых актов. – В кн.: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. – М., 1986; Степанов Ю.С. Семиотика. Антология. – М.: Академический Проект, Екатеринбург; Деловая книга, 2001. – 691 с.; Якобсон Р. Избранные работы по лингвистике. – Благовещенск: БГКим. И.А.Бодуэна де Куртене, 1998. – С.306; Алешина (Лагута) О.Н. Семантическое моделирование в лингвометафорологических исследованиях: На материале русского языка. Дисс... д-ра фил.наук. 2003. – 367 с.

O. Azizov, M. Mirtojiyev learned closely the peculiarities of the phenomenon of polysemy in Uzbek in their researches, textbooks and manuals.⁵

Though a number of works have been written in the field of Semasiology and lexical semantics, lingua-cultural features of nationally-culturally peculiarized sememes are waiting for their turn to be researched.

Connection of the research with the plan of scientific research works of higher educational establishment where it has been carried out. The research is included in the prospective plan of «Systematic and pragmatic research of Uzbek» of Andizhan State University. Dissertation has been done on the basis of projects in the framework of state fundamental programs of OT-Ф8-057 «Formation of Methodological Basis, methods and principles of Systematic Research of Uzbek» State Fundamental project (2007-2011), ИТД-1-57 «Working out the Project of Elaborative Directions of Uzbek» (2012-2014) state practical scientific technical research, А-1-39 «Working out a Project of Creating Uzbek Practical Psycholinguistics» (2014-2017), OT-Ф1-18 «Working out Methods and Methodology of Forming Public Language Culture» (2017-2020).

The aim of the research is to ground nationally-culturally peculiarizedness of the semantic structure of lexemes of languages of different systems.

The tasks of the research.

Defining the idea of nationally-culturally peculiarized sememe;

Working out the principles of distinguishing nationally-culturally peculiarized sememe;

Opening and defining the cognitive structure of nationally-culturally peculiarized sememes;

Giving proof that nationally-culturally peculiarized sememes have different peculiar features in different parts of speech;

Classifying nationally-culturally peculiarized sememes;

Distinguishing the essence and types of nationally-culturally peculiarized sememes of lexemes of verb, giving their lingua-cultural characteristics.

Semantic structure of lexemes of language is chosen as **the object** of the research.

The subject of the research is nationally-culturally peculiarized sememes.

The methods of the research. Methods of characterizing, componential, lingua-cultural and pragmatic analysis were used in the research work.

The scientific novelty of the work is determined by the following:

lingua-cultural peculiarities and cognitive essence of nationally-culturally peculiarized sememes of lexemes, which are the results of cultural life and national outlook of language users, have been proved;

---

⁵Алиқулов Т. Полисемияларнинг ҳосил бўлиши ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти, 1963. № 6; Усмонов С. Метафора // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1964. № 4; Абдуллаева Л. Метафоралар ва уларнинг таржима қилиниши ҳақида баъзи мулоҳазалар // Ўзбек тили ва адабиёти. 1965. № 1; Мукаррамов М. Метафора ясовчи ўхшатиш воситаларининг маънолари ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти. 1971. № 2; Миртожиев М. Лингвистик метафоралар таснифи // Ўзбек тили ва адабиёти. 1973. № 4; Миртожиев М. Ўзбек тилида полисемия. – Тошкент: Фан, 1975; Азизов О. Тилшуносликка кириш. – Тошкент: Ўқитувчи, 1963; Турсунов У., Мухторов Ж., Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Ўқитувчи, 1965.

national types of sememes expressing pragmatic opportunities of sememes, mental types securing cognitive features, cultural types marking the place of lexeme in discourse building have been found out;

factors of national and cultural distinguishing of sememes have been found out;

it has been grounded that meaning of nationally-culturally peculiarized sememes have speech, individual and occasional character, that in the course of time it gets socialized and transfers to the verbal level, and periods of verbalization were disclosed.

Discourse points of verbal and speech characteristic features of nationally-culturally peculiarized sememes have been disclosed.

The practical results of the research are the following:

It was grounded that conclusions made as a result of investigation carried out in verbal and speech opposition of nationally-culturally peculiarized sememe give important scientific-theoretical information, serve as a source in organizing theoretical and practical courses on lexicology and pragmatics and serve for the improvement of text books and manuals.

The authenticity of the results of the research. The material analyzed in the work made it possible to make conclusions on the universal features of the language. Their validity is explained with methodical completeness, clearness of the questions put forward and conformance of the results by foreign specialists.

Scientific and practical importance of the research. The main scientific conclusions of the research can be used in the next scientific works on pragmatics and theoretical linguistics. The material of the research can be helpful in investigating the problems of linguistics and national-cultural features of linguistic culture. Besides, scientific conclusions made in the framework of analysis of the theme of dissertation serve for further improvement of educative process.

Practical value of the dissertation is marked with the possibility of using its conclusions in such subjects as «Basics of Rhetoric», «Pragma-linguistics», «Lexicology», «Stylistics» and other special courses.

Implementation of the results of the research:

from the main conclusions of lingua-cultural research of nationally-culturally peculiarized sememe were used in the state grant of «PAISA» carried out according to the formation of language corpus in cooperation of Pisa University of Italy with and «Laboratory of Computer linguistics» (Confirmation of implementation, University of Pisa: 14.12.2016). As a result scientific national-cultural characteristics of units of the language corpus got more enriched;

the material about cognitive structure of nationally-culturally peculiarized sememes taken from the dissertation were used in lectures of Roberto Peroni delivered for the MA degree students of the Faculty of Philology, Literature, and Linguistics of the university of Pisa. (Confirmation of implementation, University of Pisa: 14.12.2016). As a result scientific basis and practical effectiveness of the lectures increased;

they were also used in grounding the necessity of differentiating national-cultural sememes as well as in characterizing special features of speech usage of

verbs and in formation of speech competence worked out in the project «A-1-126. Contemporary Methods of Forming Language Competency of Language Learners» being carried out in the Department of Uzbek Linguistics of Andizhan State University (Certificate of the Ministry of Higher and Secondary Special Education: 23.12.2017. No. 89-03-3396)

Approbation of the results of the work. The results of the work have been delivered and approbated in the form of lectures in 17 scientific-practical conferences, including, 10 Republican and 2 international scientific-practical conferences.

The publication of the results of the research. 22 scientific works were published on the theme of the dissertation. Namely, 5 articles in scientific publications recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan for publishing the main results of doctorate dissertations, 4 articles in the Republican and 1 article were published in foreign journals.

The structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of introduction, 3 main chapters, conclusion and the list of used literature. The dissertation comprises 129 pages.

THE CONTENTS OF THE DISSERTATION

Introduction part grounds actuality and necessity of the research; aim and tasks of the research, object and subject of the research are classified; its suitability to the leading directions of the development of the Republican science and technology is shown; scientific and practical value of its results were revealed; information on implementation of the results of the research, published works and the structure of the dissertation was given.

The first chapter called «**Basis of Theoretical Approach to National-Cultural Aspect of Word Semantics**» gives ideas on the language, unity of culture and national values, investigation of national-cultural aspect of semantic structure and peculiarities of the word.

The language is the means of characterizing and differentiating the man. Looking at language culture as a form of national culture is of a special interest in culture learning and learning the people. Inasmuch as the language is the basis and root of any culture. In this respect the language is regarded as a unity of generally accepted conception of people about the universe. The question of the unity of language and culture has been a point of interest for scientists for several centuries.

National difference in seeing, hearing and calling the events of the general reality are marked with national or people's general looking. Of course it would be inappropriate to speak about the notion of *lacuna* here. Because external features of the event can be seen quickly, and notwithstanding what its appearance is, this phenomenon is called somehow. But inner peculiarities of things and events can be named or unnamed according to whether they have been looked at by spiritual glance. As a result a phenomenon being named in one language might be unnamed in another. The condition with no name chooser is estimated as national-mental *lacuna*. This place is filled with another units. For instance, word combinations or

set expressions may fulfill such a task. Such alternatives as *Старший брат* in Russian and *ака* in Uzbek (elder brother) and *младший брат* in Russian and *ука* in Uzbek (little brother) can be examples for such phenomena. But in many cases the comparison of these two languages show that such condition may not exist as well. For example such words as *амма*, *хола* in Uzbek have no exact alternatives in Russian, and this shows that this language has lacuna based on national-mental values. Verbal description of the universe can be seen in being split to special features of expressive means – semantic and sememe semic structure of the word. In verbal description of reality plays significant role in the category of national-spiritual activeness which has national-mental basis and categorization of the phenomena of the reality, characteristics and conceptualization as well as in the stabilizing the meaning quality.

The language and culture are multi-aspect and colorful phenomena. That is why condition of national-mental culture in the domain of the language while being presented scientifically and given certain conclusions on the basis of the principle of «from form to meaning», cannot be perceived identically. Lexeme differs from other units of verbal expression in higher meaning value and relative independence. This feature of it served for using the word like a language expression according to the principle of part-whole naming (synecdochic naming).

It is known that, the history of learning meaning features of the word dates back to ancient times. The problem/question of naming and the relation between things/objects and words were in the agenda of ancient philosophy. They were in opposition according to recognizing the naturalness or relativity of relations between thing/objects and words. Scientists who acknowledged the natural relation between word meaning and the named object used the term «fyuzey» (natural) as their slogan. Those who denied the natural relation between the name and the named, and considered these relations to be conditional, had the term «tesey» (according to agreement) for their slogan. The first ideas of such thinkers as Heraclites, Ephesus, Alexandrian about the problem became known as «continic conception about the word».⁶ In the Renaissance period scientific-idealistic interpretation of word and meaning, language and speech improved a little. Linguistic system of ideas known as «Concept of Verbal Meaning of the Period of Renaissance» are of special attention. In the Renaissance period, namely in its period connected with Enlightenment interpretation of word and verbal meaning received a new form. As linguistics began interpreting the language from the comparative historical point of view, verbal essences began to be learned on the basis of mutually different and similar relations of languages which was base on the principle of relativism. Besides, religious-idealistic core was preserved in the science of language. The direction of learning meanings developed under this principle in perceiving the meanings, understanding and characterizing of the word pays main attention to three aspects of its object of learning:

- a) Historical-cultural aspect of word meaning;
- b) Literal-aesthetic aspect of word meaning;

---

⁶Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980. – С. 192–193.

c) Philosophical aspect of word meaning.

XIX century linguistics left its footprints in the history of the science with its name of Historical comparative linguistics. Wilhelm Humboldt based on his broad linguistic knowledge, classified the world languages, learned the origin and morphological structure of every language, divided them into language families.»⁷ He put forward the idea of the unity of people's language and people's spirit, and created the idea of verbal relativity in linguistics. We have to remember the following words Wilhelm von Humboldt: «We can say the idea that languages are organs of original understanding and original perception is generally excepted truth.» He says that thought is not only connected with language but also conditioned on with every certain language. Humboldt writes in his «About Difference of Forms of Languages and Their Impact on Spiritual Development of Man» that «The language is an organ which creates thought. Thinking and language make up a single integrity.»⁸

We cannot say that the scientist's thoughts about the integrity of language and thought were fully and changelessly acknowledged by his followers. For example A.A. Potebnya considered himself to be Humboldt's follower and apprentice, and formed his own views under the influence of Humboldt's theory of «inner form of the word.» The scientist characterizes the notion of external and inner forms in connection with new words and creating their meaning.⁹

Some ideas on the twofold oppositional nature of a verbal sign were given by such scientists as Saussure, B.A. Serebrennikov, A.S. Melnichuk, A.A. Ufimtseva. Saussure marks verbal sign as an ideal phenomenon in the consciousness and does not see the meaning out of it. He gives room to both of them as one unit in social consciousness. Ch. Pirs, R. Jakobson, E.C. Kubryakova, A.A. Ufimtseva and others consider the verbal unit to be material and the meaning to be ideal phenomena.¹⁰ We think that differentiating/no differentiating, separating/ not separating language and speech is connected with whether we are speaking about a language peculiarity or speech peculiarity.

Many sidedness of the language is marked with extensiveness of its mutual relations with other phenomena. A linguist R. Jakobson, speaking about some aspects of the language, marked it from the point of view of its relations as «...the basis of intellectual and spiritual life and a means of communication.»¹¹

In the framework of relations of the language, relations with culture, takes a special place. That is why the relation of the language and culture is marked with several factors:

Firstly, the language is a complex material, and it is made up of language and speech levels connected on the basis of the dialectics of denying mutual denying. The culture is reflected in different qualities and quantities in these levels;

---

⁷See further information: Комилов Н. Тафаккур карвонлари: Шарку Фарбнинг цивилизациявий алоқалари. – Тошкент: Шарқ, 2011. – Б. 229.

⁸Ғом: Маҳмудов Н. Тилимизнинг тилла сандиғи. – Тошкент: Ғафур Ғулом, 2012. – Б.65.

⁹Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – С. 176.

¹⁰Кубрякова Е.С. Возвращаясь к определению знака // Вопросы языкознания. 1993. № 4. – С. 18-28.

¹¹Якобсон Р. Избранные работы по лингвистике. – Благовещенск: БГК им. И.А.Бодуэна де Куртене, 1998. – С. 306.

Secondly, language levels are of different nature, and differ according to the degree of reflecting the culture;

Thirdly, not all the levels of the language are at the same extent with the cultural development, and this fact can be the cause of pointing out relative independence among them.;

Fourthly, the fact that the language and culture are not integral in the lexical level which is regarded to be an outstanding means of expression of national culture can be seen in the volume of borrowings as well as existence of universal lexical phenomena;

Fifthly, looking at the results of pointing out the language's feature of expressing the culture as at its form, or strengthening of the idea that the language is a part of many unit culture make the case more complicated.

Categorization and conceptualization of the culture in language is connected with seeing the reality from different angles.

The unity of culture and language results in recognizing the heterogeneousness of its constituent parts (that is culture and language). This situation results in interpreting the relation of the language and culture differently. We can bring the following as the most characteristic examples for our idea:

- 1) Language is independent for the culture;
- 2) Language is continuation of the culture;
- 3) Language is a form of the culture.¹²

Language is a means of understanding and interpreting stable qualities of man as well as of the society. Language characterizes the reality. At the same time the language is a unique phenomenon to characterize itself.

The second chapter called «**Linguo-cultural Aspect of Word Meaning**» discusses national and cultural components of language units; relations of idea and meaning and the unity of language and culture are covered.

A linguist V.G. Gak speaking about the national-cultural unity of language units puts forward the idea of differentiating national and cultural elements in this unity. According to him, national peculiarities are disclosed in the process of comparing languages.¹³ We don't think that it is appropriate to interpret it as «only national peculiarities are disclosed» as cultural peculiarities are also disclosed in the process of comparing languages. So we consider the scientist's idea should be interpreted as «In order to find out national peculiarities, the factor of comparing languages is enough.» Hence it is understood that just comparing languages is not enough in order to clarify cultural peculiarities, cultures also should be compared. As the idea of *Culture* has a broader sense than of *LANGUAGE*, the essence of cultural concepts is revealed as a result of comparison of national language and national culture.

It is true that, for example national phenomena can be seen in natural and cultural forms. There are some national phenomena that are more connected with

---

¹²Швейцер А.Д., Никольский Л.Б. Введение в социоллингвистику. – М.: Высшая школа, 1978. – С. 37.

¹³Гак В.Г. Национально языковая специфика меронимических фразеологизмов // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 260-261.

life and lifestyle of one nation and they are of greater national and geographic importance.

So we can say that pure nationality apart from culture is characterized with its feature of being apart from cultural approach. This circumstance finds its reflection in pure national verbal expression of national phenomena. Theoretical ideas given in the dissertation are grounded by analysis of certain verbal units.

Lexical level takes the central part in language system from the nominal and expressive point of view. The national-cultural peculiarities of the language are found first of all in the word.

The word has an ethnic-cultural root. People perceive, evaluate and classify the reality by the help of words. We can see that a lot of researches in classic and traditional interpretations paid primary attention to the cultural aspects of the word.¹⁴

As the word is interpreted in lingua-cultural aspect, the following phenomena of it are paid special attention and are taken into consideration as the object of investigation of lingua-cultural interpretation of the language:

- units that are only peculiar to one language and which do not have analogues in other languages;
- mythological and legendary expressions peculiar only to some languages;
- nominators of religious images and notions;
- ethnography;
- proverbs;
- saying;
- phraseological units;
- expressions of symbols and figurativeness;
- figurative meanings.¹⁵

It is said in the sources that it is necessary to take into consideration the following features of linguistically-culturally peculiarized expressions:

- meaning of a derivation;
- occasional meaning;
- derived word;
- national-conceptual core of the meaning;
- expressiveness;
- usual and occasional connection;
- paradigmatic relations;
- associative features.¹⁶

In general, it is necessary differentiating lexical-semantic phenomena related directly or indirectly to the problem of the unity of language and culture, leveling

---

¹⁴Верещагин Е.М., Костомаров В.Т., Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980; Воробьев В.В. О понятии лингвокультурологии и ее компонентах //Язык и культура: Вторая международная конференция. Киев, 1993. – С. 42-48; Кабакчи В.В. Основы англоязычной межкультурной коммуникации. – СПб.: РГПУ им. А.И.Герцена, 1998; Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XXV. – М.: Прогресс, 1989. С. 32-62; Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1992. – 319 с.

¹⁵Апресян Ю.Д. Избранные труды, Т.2. Интегральное описание языка и системная лексикография. – М.: Школа, 1995. – С. 645-646.

¹⁶Березович Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте. – Екатеринбург, 2000. – С. 34.

them according to the feature of relatedness, directing the analysis in accordance with the target of result perceived purposefully and consciously.

Consequently, in lingua-cultural interpretation of lexical there is a necessity of differentiating types with outstanding national peculiarities and reflecting the unity of national-mental features phenomena.

We can see that there is a problem of choosing a language phenomenon for a lingua-cultural analysis, and the broadness of the object under investigation as well as the unity of language and culture is gone through any language from the beginning to the end in the form of «a red thread» make the problem even complicated.

Cultural features of a word can cover its semantic structure in whole or can find its reflection in one of its sememes, or one of the types of the sememe, that is denotative or connotative or task sememe. These ideas are confirmed with concrete examples in the dissertation.

The problem of the word has been discussed in linguistics since it was formed as a science.

The mirror of language and culture unity in our interpretation reflects the relation of idea and meaning in more actual colors. This actuality is marked by the activeness of the following questions:

1. Is the word an expression of the meaning or is it an idea?
2. Is the meaning national or is it universal?
3. Is nationality peculiar to notion?

The reality is perceived under the national outlook. Different nations see different features in one phenomenon of the reality.

The problem of prior appearance of the word and notion (now we are going to use the term of *notion* in relation with form and meaning because of impotency) has an ontological importance.

The word and notion are connected on the basis of asymmetrical dialectical relation. «Every lexeme as a verbal unit has a content of meaning. «The content of meaning of a lexeme means notions expressing things, motions, signs, quantifiers called denotation or referent. «For example there is a part of the human body which is called face. Thus a man's mind perceives the notion of «face». On the basis of this notion a sememe (a meaning of lexeme) is formed. Notion and meaning are not the same things, they have some different features. For example the people speaking English, Russian, German have a notion of «brother». But the notions of *brother* (English), *брат* (Russian), and *bruder* (German) are united in one and the same meaning (sememe). Or Uzbek lexemes *юз*, *бет*, *башара*, *чехра*, *опаз* express one notion, but their meanings differ».¹⁷

Formation of a notion on the basis of imagination and formation of meaning on the basis of a notion have been mentioned in a number of sources of Uzbek linguistics.¹⁸ In one of the jargon dictionaries of Russian the authors took into account morphologic (the part of speech, grammatical categorical features:

---

¹⁷Сайфуллаева Р., Менглиев Б, Бокиева Г. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Фан ва технологиялар, 2010. – Б. 49.

¹⁸Неъматов Х., Бозоров О. Тил ва нутқ. – Тошкент: Ўқитувчи, 1989. – Б.18.

transitiveness, intransitiveness of verbs, category of gender of nouns, syntactic (joining) features, nature of usage (in accordance with type of speech: joke-ironical, obscene, funny; social signs: peculiar to youth speech, peculiar to a group of people of one profession, meaning, shade, expressiveness, derivational features, origin, form and meaning system. For example:

ЛОПОХНУТЬСЯ¹⁹

This condition is marked with the diversity of attitude of national-cultural atmosphere to jargons which are an objective language phenomenon.

Ethnic thinking is clearly seen in metaphoric expressions. For example in Uzbek beautiful eyes of a person is compared to the eyes of the young deer, the Kirgiz people chose for the object of comparison the eyes of the cow. The Uzbek people compare little kids to the lamb and the Russians call their babies as piglets. On the basis of these expression there is the difference of ideas.

The third chapter called «**Nationally-Culturally Peculiarized Features of Verb Lexemes and Their Cognitive Basis**» investigates linguo-cultural essence and cognitive features of the semantic structure of lexemes.

Learning lexemes of the category of verb takes a special place in linguistics. They can be classified according to their morphologic, semantic, stylistic and valency. The dissertation brings light to the ideas given in this direction and we give our idea upon the matter.

The units of knowledge undermining in language expressions usually exist in so called frame which is a peculiar conscious unity, knowledge or cognitive system. Every unit belonging to an independent part of speech have peculiarities of expressing a meaning and being related to a notion, and at the same time can be seen as a concept. In this respect the words belonging to the part of speech of verb are characterized by their specialty as they have cognitive content from main part units. Let's take the verb «to work» as an example:

- 1) To be busy working, labor.
- 2) To occupy some position, serve.
- 3) To process something.
- 4) To create something.
- 5) To act, walk, obey.
- 6) To serve, carry on an activity.
- 7) To fulfill one's task properly.
- 8) To earn working.²⁰

The verb *to work* serves for organizing and disclosing the essence of the concept sphere of «activity». That is why it stays in the line of concepts of «labor», «action», «deed». In our opinion as concept is realized through the frame of knowledge on the basis of notion united in sememes, the essence of these frames is reflected in the form of semantic «small parts» of cognitive content in sememes of sememes.

---

¹⁹Ермакова О.П., Земская Е.А., Розина Р.И. Слова, с которыми мы все встречались: Толковый словарь русского общего жаргона: Ок. 450 слов / Под общим руководством Р.И. Розинной. – М.: Азбуковник, 1999. – С. 98-99.

²⁰Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2– жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – Б. 256.

In general, a complex many sided cognitive content is reflected in verb semantic.

From the point of view of nationally peculiarizedness of the semantic structure of verbs, they can be divided into the following groups:

- Verbs whose semantic structure is wholly formed;
- Verbs whose some sememes are nationally peculiarized;
- Verbs whose one sememe is nationally peculiarized.

A lot of forms of knowing the reality and expressing one's attitude to it are encoded in the word. They are considered to be means of expressing spiritual condition and mood. These words are seen as a result and means of the nation's seeing the reality and reflecting it in mind.

People do not get hatred or love, kindness from nowhere. They comprise a whole scenario, and so the role of every phase of it, every person involved have a great significance. In the above mentioned phases the attitude (relation) is of national, personal or ethnic character and spiritual condition is expressed by verbs with archi - seme of «holding back oneself». Verbs with archi - seme of «holding back oneself» can be divided into three groups:

1. Verbs expressing the behavior of attitude towards oneself in condition of hatred (*ўзини йўқотиб қўймоқ – to lose oneself, қотиб қолмоқ – to stop dead, ўзини тутолмаслик – not to be able to keep oneself, оғир бўлмоқ – to be heavy (to hold back anger), кайфити тушмоқ – to have bad mood, тушкунликка тушмоқ – to be depressed, руҳи тушмоқ – to be out of spirit, руҳсизланмоқ – to be spiritless, синмоқ – to be broken, адабўлмоқ – to be finished, адоиу тамом бўлмоқ – to be fully finished аламини ичига ютмоқ – to hold the evil inside, замга ботмоқ – to be full with sorrow, гезармоқ – to stare, дами ичига тушиб кетмоқ – not to say a word, жахлини босмоқ – to hold back one's anger , ирганмоқ –to be irritated, иркилмоқ – to be irritated, қайғурмоқ – to worry, карахтланмоқ – to become senseless, қийналмоқ – to suffer, кўнгул узмоқ - to end up with the ties , кўнгли бузилмоқ – to lose senses, кўнгли қолмоқ – to be out of senses, кўнгли оғримок – to have broken heart, кўнглига олмоқ – to receive to the bottom of one's heart, маъюсланмоқ – to become sad, обдирамоқ – to be shivery, озорланмоқ – to be offended , ранги ўчмоқ – to become pale, сўкинмоқ – to scold, талвасаланмоқ - , тамом бўлмоқ – to be finished up, таъсирланмоқ – to be impressed, тийилмоқ – to abstain, ўзини босмоқ – to do with smth., ўзини тутмоқ – to abstain, ўксимоқ – to be wounded to the soul, ўтакаси ёрилмоқ – to be very much afraid, шумшаймоқ – to be spiritless, эзилмоқ – to be pressed, юз ўғирмоқ – to look aside from someone's face (to forget someone));*

2. Attitude towards another person in condition of hatred (*ўқраймоқ - stare, ўшқирмоқ - bowling, бақирмоқ – shout at, ёвқараш қилмоқ – to look with evil eyes, хезланмоқ – to be about to strike, тикилмоқ - stare, еб қўйгудек бўлмоқ – to look at someone as if to be ready to eat up him, нафратланмоқ – to hate, оғринмоқ – to be hurt , инжиқлик қилмоқ – to act up, ранжимоқ – to be offended, адабини бермоқ – punish someone, аламини олмоқ - revenge, аламдан чиқмоқ – to revenge and be happy, буйдаламоқ – to scold, ғашланмоқ – to be irritated, ғижинмоқ – to be ready to fight, гўрига ғишт қаламоқ – to bring bricks*

to someone's grave (to speak badly about someone), дабдала қилмоқ – to destroy, ижирғанмоқ – to be irritated, Исони аламини Мусодан олмоқ – to have Jesus' revenge upon Moses , қизаришмоқ – to blush, қонсирамоқ – to be bloody, кўзи олаланмоқ – to roll one's eyes, кўнгли совумоқ – to have a cold heart to, ола қарамоқ – to look at someone with evil eyes, олаймоқ - stare, сўкмоқ – strip off, терсаймоқ – to be arrogant, тескарилашмоқ – to be against, хўмраймоқ – to frown).

3. Verbs expressing behavior of attitude of a person towards society in the condition of hatred (бемаънилиқ қилмоқ – to do nonsense, издан чиқмоқ – to lose one's way, безорилик қилмоқ – to become a hooligan , ружу куймоқ – to become an addict, совимоқ – to become cold for, бузилмоқ – to be corrupted, бош кутармоқ – to revolt, вахшийлашмоқ – to become wild, тарки дунё қилмоқ – to forget the world).²¹

An afford of holding back hatred is marked with such personal and moral characteristics as will, behavior, character, outlook and such social relations and national and ethic principles as ethics and *andisha*-sense (the Uzbek noun **andisha** means a feeling of shame to tell the truth to someone who is guilty for not wanting to hurt him). That is why the seme of «holding oneself back» prevails and on the basis of holding oneself back there is **andisha**.

Andisha has a prevailing importance on the basis Uzbek mentality. Features of the national Uzbek concept of «andisha» is peculiar to many verbs mentioned above in the first group of verbs (*қотиб қолмоқ – to stop dead, оғир бўлмоқ – to be heavy (to hold back anger), аламини ичига ютмоқ – to hold the evil inside, жахлини босмоқ – to hold back one's anger, қийналмоқ – to suffer, кўнгул узмоқ – to end up with the ties, кўнгли қолмоқ – to be out of senses, кўнгли оғримоқ – to have broken heart, кўнглига олмоқ – to receive to the bottom of one's heart, обдирамоқ – to be shivery, озорланмоқ – to be offended , тийилмоқ – to abstain, ўзини босмоқ – to do with smth., ўзини тутмоқ – to abstain,*)

Andisha is the basis of strong will quality of «holding oneself». **Sabr** (patience) is one of the main notions of Islam. **Sabr** mainly holds the tongue from complaints, bad words and phrases.

1) The following are the verb expressing the idea of «holding oneself» in the higher level of *sabr*: *оғир бўлмоқ – to be heavy (to hold back anger), аламини ичига ютмоқ – to hold the evil inside, жахлини босмоқ – to hold back one's anger, тийилмоқ – to abstain, ўзини босмоқ – to do with oneself, ўзини тутмоқ – to abstain ўзини тутмоқ – to abstain.*

2) The following are the verb expressing the idea of «holding oneself» in the medium level of *sabr*: *ўзини йўқотиб қўймоқ – to lose oneself, қотиб қолмоқ – to stop dead, кайфити тушмоқ – to have bad mood, тушкунликка тушмоқ – to be depressed, руҳи тушмоқ – to be out of spirit, руҳсизланмоқ – to be spiritless, синмоқ – to be broken, адо бўлмоқ – to be finished, адои тамом бўлмоқ – to be fully finished, замга ботмоқ – to be full with sorrow, дами ичига тушиб кетмоқ – not to say a word, қайғурмоқ – to worry, карахланмоқ – to become senseless,*

---

²¹See further information: Апресян Ю.Д. Основания системной лексикографии. // Языковая картина мира и системная лексикография / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. М., 2006. – С.152-153.

қийналмоқ – to suffer, кўнглил узмоқ - to end up with the ties , кўнгли бузилмоқ – to lose senses, кўнгли қолмоқ – to be out of senses, кўнгли оғримоқ – to have broken heart, кўнглига олмақ – to receive to the bottom of one’s heart, маъюсланмоқ – to become sad, обдирармоқ – to be shivery, озорланмоқ – to be offended , талвасаланмоқ – to be fevered, тамом бўлмоқ – to be finished up, таъсирланмоқ – to be impressed, ўксимоқ – to be wounded to the soul, шумшаймоқ – to be spiritless, эзилмоқ – to be pressed, юз ўғирмоқ – to look aside from someone’s face (to forget someone)

3) The following are the verb expressing the idea of «holding oneself» in the medium level of sabr: *ўзини тутолмаслик – not to be able to keep oneself, ўзини боса олмаслик – not to do with oneself, гезармоқ – to stare, ирганмоқ –to be irritated, иркилмоқ – to be irritated, ранги ўчмоқ – to become pale, сўкинмоқ – to scold.*

We can see that verbs meaning group of «holding oneself» takes place in the semantic group of verb of «**sabr**». As a unit they express the concept of «**andisha**». And andisha is one of the core components of Uzbek national psychology. Those people whose sabr features are limited have narrow (little) «holding oneself» characteristics, and in explosive situations a person’s behavior of attitude towards others may come out of control. In this situation the behavior finds its reflection in verbal or none verbal means:

1) Verbs expressing none verbal attitude of hatred towards others: *ўқраймоқ - stare, ёвқараш қилмоқ – to look with evil eyes, хезланмоқ – to be about to strike, тикилмоқ - stare, еб қўйгудек бўлмоқ – to look at someone as if to be ready to eat up him, нафратланмоқ – to hate, ғижинмоқ – to be ready to fight, ижирғанмоқ – to be irritated, қонсирамоқ – to be bloody, кўзи олаланмоқ – to roll one’s eyes, кўнгли совумоқ – to have a cold heart to, ола қарамоқ – to look at someone with evil eyes, олаймоқ - stare, сўкмоқ – strip off, терсаймоқ – to be arrogant, тескарилашмоқ – to be against, хўмраймоқ – to frown*

2) Verbs expressing verbal attitude of hatred towards others: *ўшқирмоқ - bowling, бақирмоқ – shout at, инжиқлик қилмоқ – to act up, гўрига ғишт қаламоқ – to bring bricks to someone’s grave (to speak badly about someone), дабдала қилмоқ – to destroy, Исони аламини Мусодан олмоқ – to have Jesus’ revenge upon Moses , қизаришмоқ – to blush, сўкмоқ – strip off.*

The structure of concept andisha is complex as it was said above, and its frame is erected in the course of other concepts:

- 1) Andisha – expression of shame
- 2) Andisha – result of patience
- 3) Andisha – a sign of Iyman

Verbs forming the scenario of fluctuations in person’s spirituality, make up momentary situation in expressing the very reality on the basis of systematic features in paradigmatic relations begin syntagmatic relation, and the circumstance bring them into the content of a new system. In this formation too lingua-cultural value of verbs serve as a basis, some verbs act as direct means of the course of events.

Semantic structure of any word is very complex from the cognitive point of view, and this complexity is connected with peculiar features of paradigmatic and syntagmatic semantic scenario. The process of cognition in the word and cognitive condition are explained in integrity with synchronic and diachronic features.

Word meaning has universal, national, ethnical, and personal peculiarities, and this reflects the general and private dialectics. As J. Lakoff, one of the founders of cognitive linguistics which put forward the idea that the word meaning expresses the scenario of formation of knowledge and the structure of existence, states that the meaningful aspect of language expressions expresses systematically an ensemble of knowledge structured in accordance with complex cognitive model.²² The word meaning is very abstract in relation with its complex knowledge. It is like a code or model bearing the essence of the concept. Like the phonetic structure is the model of its meaningful aspect, meaningful aspect itself is a model of the collection of knowledge. The prototype of knowledge scenario is a semantic scenario.

The members of the meaning group of «holding oneself» are mutually distinguished from the point of view of attitude towards the essence of this group. The phrase «to hold oneself» is in the center of units comprising this group, and more fully reflects the essence of general archi-seme than other units. The phraseological unit *to lose control* takes one of the last places in this system. The dissertation is grounded with certain examples on theoretical basis.

CONCLUSION

1. Verbal and cultural differences have been criteria of evaluating relations between nations and people. Because in the verbal depiction of the world, specific features of semantic structure of the expressive means of the language can be clearly seen. National idea forms national outlook, and national notion is more reflected in lexical structure.

2. Meaningful value of lexeme is displayed more independently and clearly than other language phenomena. It is the main unit in all functions of the language, and this proves that this is the basis of such linguistic researches as the analysis of lexical structure, research, disclosing peculiarities and generalizing.

3. Addressee is an active subject in hermeneutical analysis, and semasiology learns such aspects of its object as modern and historical, cultural, literal-aesthetic and philosophical in integrity. The problem of modern pragmatic linguistics was also learned by classical hermeneutics; the today's condition of the object was the object of analysis of those times. In general, the linguistics of the past is the historical root of the branches of contemporary linguistics.

4. Linguistic paradigms multiplied in the twentieth century linguistics, oppositional conclusions appeared in analysis, but we have to deal with it in accordance with the principle of accepting naturally and filling with colorful results. Speech existence, thought, consciousness, language concepts are central

---

²²Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи. Что категории языка говорят нам о мышлении. – М., 2004. – С. 527.

ideas for classical semasiology, it has now great methodological value after hermeneutics. In the new era the relations of verbal sign and meaning are described as a psychological phenomenon, and this is connected with growing of anthropocentric approach in these interpretations.

5. In the national essence of language units verbal and non-verbal features exist integrally, that is why history and period, social-economic outlook, natural geographical features and conditions are the features covered by cognitive concept. This condition demands the integrity of differentiating pure national and national-cultural features in verbal phenomena and separating national-cultural peculiarities.

6. Learning lexical-semantic phenomena directly connected with the problem of integrity of language and culture and leveling them according to the degree of their relatedness comprises the basis of carrying out the analysis consciously and purposefully. In lingua-cultural analysis of lexical phenomena it is necessary to pay greater attention to the phenomena conveying vivid national peculiarities and reflecting the integrity of national-mental aspects. This is connected with the possibility of determining units with clear lingua-cultural signs and units with abstract lingua-cultural signs. Conceptual approach comprises the basis of interpretation of lingua-cultural peculiarities. There is a problem of choosing a language phenomenon for lingua-cultural interpretation. Broadness of the object of investigation as well as the unity of language and culture are the basis of any language and this creates difficulty in the interpretation of the matter.

7. In order to differentiate notion and meaning, it is necessary to find out how many notions a word has. If this problem is not solved scientifically, different other ways of solving it will not stop having problems. As any notion is created in certain national-cultural environment and then it gets universal, the peculiarities of the national-cultural environment will be preserved in its universal essence in some respect.

8. Lexical meaning in verb lexemes, its content and development, quality and quantity types of the lexical meaning have been learned in some extent. Semantics of verbs is complex, many-sided and cognitive. Bringing them into a system, checking structural relations among the units forming this system and coming to necessary conclusions are important in evaluating lingua-cognitive value of verbal phenomena.

9. Verbs describing man's spiritual world have syntagmatic interaction expressing some situation based on their systematic features, and make it instantaneous, and here transitional situation brings them a new system. In this transitive situation the content of dictionary meaning of verbs serve as the markers of stable lingua-cultural value.

10. National knowledge on the basis of semantic model of verbs have broad aspects and a lot of types. Researching this brings to systematic approach in lingua-cognitive interpretation. And the conclusions of investigating knowledge formed as a result of encoded national psychology in this or that lexical semantic system can be theoretical basis for comparative lingua-cognitive researches.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ PhD.27.06.2017.Fil.05.02 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЁНОЙ СТЕПЕНИ ПРИ ФЕРГАНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
УНИВЕРСИТЕТЕ**

АНДИЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

РУСТАМОВ ДИЛШОДБЕК АБДУВАХИДОВИЧ

**ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СЕМЕМЫ
НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ ОТНЕСЕННОСТИ ЛЕКСЕМ**

10.00.11 – Теория языка. Прикладная и компьютерная лингвистика

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ (PhD) ПО
ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Фергана – 2018

Тема диссертации доктора философии (PhD) по филологическим наукам зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № B2017.3.PhD/Fil290.

Диссертация выполнена в Андижанском государственном университете.

Автореферат диссертации на трех языках (узбекский, английский и русский (резюме)) размещен на веб-странице Ферганского государственного университета по адресу: www.fdu.uz и в Информационно-образовательном портале «ZiyoNET» www.ziyo.net.

Научный руководитель:	Шахабитдинова Шахида Хошимовна доктор филологических наук, профессор
Официальные оппоненты:	Хакимов Мухаммад Хужахонович доктор филологических наук Саъдуллаева Нилуфар Азимовна кандидат филологических наук, доцент
Ведущая организация:	Наманганский государственный университет

Защита диссертации состоится «___» _____ 2018 года в ___ часов на заседании Научного совета PhD.27.06.2017.Fil.05.02 при Ферганском государственном университете по адресу: 100151, г. Фергана, улица Мураббийлар, 19. Тел.: (99873) 244-66-02; факс: 99873) 244-44-01; e-mail: info@fdu.uz

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ферганского государственного университета (зарегистрирована под №___) Адрес: 100151, г. Фергана, улица Мураббийлар, 19. Тел.: (99873) 244-71-28

Автореферат диссертации разослан «___» _____ 2018 года.
(протокол рассылки №___ от «___» _____ 2018 года)

Ш.М. Искандарова
Председатель Научного совета по присуждению ученой степени, доктор филол.наук, профессор

С.О. Солижонов
Ученый секретарь Научного совета по присуждению ученой степени, кандидат филол.наук, доцент

С.М. Муминов
Председатель научного семинара при Научном совете по присуждению ученой степени, доктор филол.наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация доктора философии (PhD) по филологии)

Цель исследования – обосновать, что семантическая структура лексем разносистемных языков имеют национальные и культурные особенности.

Объектом исследования выбрана семантическая структура лексем языка.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

доказаны лингвокультурологические особенности и когнитивная природа национально-культурной специфики семем лексем, которые являются результатом культурной жизни и национального мировоззрения носителей языков;

определены культурный, определяющий роль лексемы в построении дискурса, ментальный, обеспечивающий когнитивные аспекты, национальный, показывающий прагматические возможности, виды семем;

выявлены факторы национального и культурного разнообразия семем;

обосновано, что значение семемы характеризуется как речевое, индивидуальное и окказиональное, но со временем в результате его социализации переходит к лингвистическому уровню, выяснены этапы узуализации;

освещена дискурсивная сторона лингвистических и речевых свойств национально-культурно характерных глаголов.

Научная и практическая значимость исследования. Результаты и научные выводы исследования могут быть использованы в будущих научных работах по прагматике и теоретической лингвистике. Материал исследования поможет в изучении проблем лингвистики и национально-культурных особенностей лингвистической культуры. Кроме того, научные выводы, сделанные в рамках анализа темы диссертации, служат для дальнейшего совершенствования образовательного процесса. Практическая ценность диссертации отмечена возможностью использования ее выводов в таких предметах, как «Основы риторики», «Прагмалингвистика», «Стилистика» и другие специальные курсы.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, 3-х глав, заключения и списка использованной литературы. Диссертация содержит 129 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Рустамов Д.А. Антик даврда тил, сўз ва маъно талқини // Андижон давлат университети илмий хабарномаси. – Андижон, АндУ, 2013. – №4. – Б. 92-96. (10.00.00; № 11).
2. Рустамов Д.А. Уйғониш даврида тил ва нутқ, сўз ва маъно концепцияси // Вухоро davlat universiteti ilmiy axboroti jurnali – Бухоро, БухДУ, 2014. . – №2. – Б. 32-36. (10.00.00; № 1).
3. Рустамов Д.А. Яна тил ва маданият муштараклиги ҳақида // Пм sarchashmalari. – Урганч, УрДУ, 2015. – №6. – Б. 63-66. (10.00.00; № 3).
4. Рустамов Д.А. Тил бирликларида миллий ва маданий компонентлар // Андижон давлат университети илмий хабарномаси. – Андижон, АндУ, 2017. – №2. – Б. 86-89. (10.00.00; № 11).
5. Rustamov D.A. Scenario of linguo – cultural essence of verbs expressing behavior peculiar to the uzbeks // Anglisticum-International journal of literature, linguistics. Volume 6, Issue 11. – Kosova, (Macedonia) 2017. –P36-42. (№5, Global impact factor 1,006; № 12, Index Copernicus impact factor 6,88; №23 SJIF 3.608).

II бўлим (II часть; II part)

6. Рустамов Д.А. Менталитет прагматик тилшуносликнинг асосий тушунчаларидан бири сифатида. // Ўзбек тилшунослигининг долзарб муаммолари. Республика илмий ва амалий анжумани. – Андижон, 2010. – Б. 139-140.
7. Рустамов Д.А. Особенности менталитета англичан и его выражение в языке. // Тафаккур сарчашмалари. Илмий мақолалар тўплами – Тошкент, 2011. – Б. 156-157.
8. Рустамов Д.А. Ўзбек менталитетига хос вербал воситалар хусусида айрим мулоҳазалар // Актуальные проблемы филологии. Региональная научно-практическая конференция. – Андижан, 2013. – Б. 49 -51.
9. Рустамов Д.А. XIX аср Европа тилшунослиги ёки В.Хумбольт концепцияси // Актуальные проблемы филологии. Региональная научно-практическая конференция. – Андижан, 2013. – Б. 16-17.
10. Рустамов Д.А. Антик даврда сўз маъноси // Ўзбек филологияси ва уни ўқитишнинг долзарб муаммолари. Республика илмий-амалий анжумани. – Фарғона, 2013. – Б. 70-71.
11. Рустамов Д.А. Исследование лексем на основе принципа единства языка и культуры – актуальная проблема // Сучасні напрями викладання гуманітарних дисциплін в середніх та вищих навчальних закладах: мова, література, історія. III міжнародної конференції. – Україна, Горлівський інститут, 2013. – Б. 73-75.

12. Рустамов Д.А. Тилшуносликда герменевтик таълимот // Актуальные проблемы филологии. Региональная научно-практическая конференция. – Андижан, 2014. – С. 43-44.

13. Рустамов Д.А. Тилда лақунанинг ифодаланиши // Наука, образование и производство в обеспечении устойчивого развития инновационной экономики. Научно-практическая конференция – Ташкент, филиал МГУ, 2014. – Б. 185-188.

14. Рустамов Д.А. Тил ва нутқ муносабатида маданиятнинг ўрни // Глобаллашув даврида тил ва жамият: лисоний-маданий аспект. Республика илмий-амалий анжумани. – Бухоро, 2015. – Б. 193-195.

15. Рустамов Д.А. Язык и культура // Актуальные проблемы филологии. Республиканская научно-практическая конференция. – Андижан, 2015. – Б. 30-31.

16. Рустамов Д.А. Тил бирликлари миллий ўзига хослик негизда // Актуальные проблемы филологии. Республиканская научно-практическая конференция. – Андижан, 2015. – Б. 29-30.

17. Рустамов Д.А. Лексемалар – лингвомаданий хосланган феномен // Актуальные проблемы филологии. Республиканская научно-практическая конференция. – Андижан, 2016. – Б. 46-48.

18. Рустамов Д.А. Лексемалар семемасининг лингвомаданий тадқиқи – замонавий тилшуносликнинг долзарб вазифаси // Актуальные проблемы филологии. Республиканская научно-практическая конференция. – Андижан, 2016. – Б. 45-46.

19. Рустамов Д.А. Миллий қадриятлар кўзгусида тил ва маданият яхлитлиги // Нутқ маданияти ва ўзбек тилшунослигининг долзарб муаммолари. Республика илмий-амалий анжумани. – Андижон, АндУ, 2016. – Б. 68-69.

20. Рустамов Д.А. Тил бирликларида миллийлик ва маданият // Лисон илмининг чин яловбардори. Республика илмий-амалий анжумани. – Бухоро, 2017. – Б. 249-251.

21. Рустамов Д.А. «Дўппи» лексемасининг миллий ва миллий-маданий тадқиқи // Актуальные проблемы филологии. Республиканская научно-практическая конференция. – Андижан, 2017. – Б. 23-25.

22. Рустамов Д.А. Язык как основа культуры // Развитие науки в XXI веке. XXX международная конференция. 2 часть. – Харьков, Украина, 2017. – Б. 92-98.

Автореферат Андижон давлат университети «Илмий хабарнома» журнали тахририятида тахрирдан ўтказилди (25 январь 2018 йил).

Босишга рухсат этилди: 07.02.2018 йил.
Бичими 60x44 ¹/₁₆, «Times New Roman»
гарнитурда рақамли босма усулида босилди.
Шартли босма табағи 2,9. Адади: 100. Буюртма: № 27.

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси,
100197, Тошкент, Интизор кўчаси, 68.

«АКАДЕМИЯ НОШИРЛИК МАРКАЗИ»
Давлат унитар корхонасида чоп этилди.